

Szacherska, Stella Maria

Rola polityczna pierwszych metropolitów duńskich

Przegląd Historyczny 59/1, 1-24

1968

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

STELLA MARIA SZACHERSKA

Rola polityczna pierwszych metropolitów duńskich

Walki o koronę duńską toczące się w XII wieku, z krótkimi tylko przerwami, przez 26 lat (1131—1157) nasuwają liczne problemy. W okresie tym ujawniła się niedostateczna spójność wewnętrzna państwa, którego układ geograficzny utrudniał przewyciężenie antagonizmów plemiennych, stanowiących podatny grunt dla przewlekłych walk dynastycznych. Był to zarazem okres szczególnego zagrożenia ze strony Niemiec. Cesarze wykorzystywali wojnę domową dla narzucenia Danii zależności lennej, arcybiskupi hambursko-bremeńscy dla prób odzyskania zwierzchnictwa metropolitalnego nad kościołem duńskim, który im do 1103/1104 r. podlegał. Zwalczający się królowie, których zabiegi o pomoc obcą torowały drogę niemieckiej ofensywie kościelno-politycznej, dla osiągnięcia władzy marażali na szwank jedność i niezawisłość Danii. W tym okresie rozłamu wewnętrznego i całkowitego upadku prestiżu Danii na arenie międzynarodowej ze szczególną wyrazistością występuje rola pierwszych metropolitów duńskich. W czasie, kiedy na tronie duńskim zmieniało się dziewięciu monarchów, a podczas wojny domowej dwukrotnie rządziło trzech królów równocześnie, biskupstwem, a następnie arcybiskupstwem lundzkim przez blisko 90 lat (1089—1177) władali kolejno dwaj przedstawiciele możnowładczego rodu jutlandzkiego Thrugutsenów: Asser i Eskil. Fakt ten wpłynął na układ sił w państwie oraz zapewnił ciągłość pracy nad organizacyjnym umocnieniem kościoła duńskiego i walki w obronie jego niezależności. Mimo jedności celów zaznacza się jednak odmienna koncepcja ich realizacji przez obydwóch arcybiskupów. Asser, za którego rządów kościół duński wyzwolił się dopiero spod zwierzchnictwa obcego, przeświadczony był o niezmienności postanowień papieskich. Toteż skoncentrował całą uwagę na sprawy wewnętrzne Danii, popierając takich monarchów, których rządy uważał za korzystne dla stanowiska kościoła w państwie oraz jego obrony przed zakusami niemieckimi. Zaniemógł natomiast całkowicie utrzymania łączności z kurią, co przyczyniło się do utraty praw metropolitalnych. Rola, jaką Asser odegrał w kraju, stworzyła niemniej podstawy dla wszechstronnej działalności jego następcy. W działalności Eskila, obok rozbudowy kościoła duńskiego, dominuje intensywna akcja w celu zapewnienia temu kościołowi odpowiedniej pozycji w świecie chrześcijańskim i w kurii. Szczególne warunki obiektywne rządów arcybiskupa Eskila decydują o ich podziale na dwa ściśle rozgraniczone okresy, które charakteryzują:

- 1) w narastających w pierwszym dwudziestolecu wojnach domowych — samotna walka arcybiskupa w obronie niezależności swego kościoła,

2) w drugim dwudziestoleciu — po objęciu jedynowładztwa przez Waldemara I — konflikt między metropolitą a monarchą, zazębiający się z walką między papieżstwem a cesarstwem, której wynikiem rzutował do pewnego stopnia na sprawę duńską.

Obydwom okresom wspólna jest doniosła rola arcybiskupa Eskila jako przedstawiciela Danii na forum międzynarodowym i w kurii, gdzie hasłem misji bałtyckiej przygotował grunt dla legalizacji ekspansji duńskiej w tej strefie. Tym zatem zagadnieniom, do których wprowadza zarys aktywności politycznej arcybiskupa Assera, poświęcimy tu przede wszystkim uwagę.

I. Asser objął biskupstwo lundzkie (1089) w niespełna 30 lat po dokonanej za sprawą Swena II rozbudowie sieci biskupstw duńskich¹. Poprzednikiem jego na stolicy lundzkiej, hojnie uposażonej przez Kanuta IV, był kanonik z Paderbornu Rikwal, na którym ciążyła klątwa kościelna². Znaczenie możnowładztwa za słabych rządów Olafa o uzasadnionym przydomku „Głód“, a także przykład biskupa Swena z Roskilde, którego droga do episkopatu wiodła poprzez drużynę Swena II³, pozwalają snuć różne domysły o nieutrwalonych w źródłach początkach kariery Assera. Potężny jego ród, reprezentowany w drużynie Kanuta IV, umiał bowiem zasłużyć się również jego bratu i rywalowi Olofowi⁴. Ciężka sytuacja ekonomiczna Danii w owych latach klęsk elementarnych i nieurodzajów⁵ nie sprzyjała wznowieniu zapoczątkowanych jeszcze przez Swena II zabiegów o uniezależnienie kościoła duńskiego od arcybiskupstwa hambursko-bremeńskiego⁶. Akcję tę podjął dopiero Eryk Dobry, czwarty z synów Swena na tronie duńskim, łącząc z nią starania o kanonizację Kanuta IV. Obydwie sprawy miały znaczenie polityczne. O ile jednak kanonizacja służyła podniesieniu prestiżu dynastii, o tyle uniezależnienie kościoła, które skald islandzki Markus Skeggjason trafnie określił jako jego „wyłączenie z granic saskich“⁷, miało szerszy aspekt, zamykało bowiem jedną z podstawowych dróg infiltracji wpływów obcych. Realizację postulatów duńskich ułatwiła sprzyjająca koniunktura, jaką stworzyło stanowisko arcybiskupa hambursko-bremeńskiego, Liemara, jako popiecznika antypapieża Klemensa III⁸. Źródła wysuwają na plan pierwszy sprężystą akcję prowadzoną przez króla, jego podróże i poselstwa do papieża, w wyniku których Paschalis II zaliczył Kanu-

¹ *Necrologium Lundense* [= *Necrol. Lund.*], wyd. L. Weibull, Lund 1923, s. 69. *Den Danske Kirkes Historie*, pod red. H. Koch, B. Kornerup, t. I, København 1950, s. 109 nn.

² *Diplomatarium Danicum* [= *DDan*] I/2, wyd. L. Weibull, København 1963, nr 14, 21.

³ H. Koch, *Svend Nordmand „Norbagge“*, *Dansk Biografisk Leksikon* [= *DBL*] XXIII, København 1942, s. 200 n.

⁴ *Genealogia w Suenonis Aggonis filii Lex castrensis sive curie*, c. XI, *Scriptores Minores Historiae Danicae Medii Aevi* [= *SMHD*], wyd. M. Cl. Gertz, t. I, s. 82 n. Zob. też C. A. Christensen, *DBL* XXIII, s. 608.

⁵ *Saxonis Gesta Danorum* [= *Saxo*], wyd. J. Olrik, H. Raeder, Hauniae 1931, L. XII c. 1/2—4. *Passio s. Kanuti regis et martyris, Vitae sanctorum Danorum* [= *VSD*], wyd. M. Cl. Gertz, København 1908, s. 70.

⁶ Na korespondencję Swena z Aleksandrem II powołał się Grzegorz VII (*DDan.* I/2 nr 11, 13).

⁷ Wyjątki z *Eriksdrapa* w *DDan.* I/2 nr 28. Zob. też *Saxo* L. XII c. V/2 o motywach Eryka Dobrego - - *tum se, tum etiam patriam ac domestica sacra Saxonica praelatione liberare petiuit, ne religionis ratione exteris admodum obsequi cogeretur* - -.

⁸ G. Meyer von Knonau, *Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich IV und Heinrich V* t. III, Leipzig 1900, s. 285—292.

ta IV w 1100 r. w poczet świętych⁹, a w 1103/1104 r. podniósł biskupstwo lundzkie do rangi metropolii dla Danii, krajów skandynawskich i dalekiej Północy. Jak podaje Saxo, dopiero legat papieski, który przywiózł paliusz do Danii, zdecydował o wyborze Lundu spośród ośmiu biskupstw duńskich kierując się jego dogodnym położeniem oraz osobistymi walorami Assera¹⁰. Rola nowego arcybiskupa pozostaje poza tym w cieniu. Zwraca jednak uwagę serdeczny list gratulacyjny wpływowego metropolity angielskiego, arcybiskupa-benedyktyna Anzelma z Canterbury, świadczący o kontaktach nawiązanych już wcześniej przez Assera, może za pośrednictwem zakonu benedyktyńskiego¹¹. Pismo, w którym Paschalis II podkreślił wzorową postawę metropolity duńskiego wobec kurii, jest również dowodem uznania, jakim Asser cieszył się w Kościele¹².

Wyraźniej uzewnętrznił się autorytet Assera w kraju. Wyruszając na pielgrzymkę do Palestyny Eryk Dobry powierzył mu bowiem regencję wspólnie z najstarszym synem swoim Haraldem¹³. Wobec młodego wieku księcia władza przeszła tym samym w ręce arcybiskupa. Znaczne opóźnienie, z jakim wiadomość o śmierci króla dotarła do Danii, przedłużyła okres jego regencji¹⁴. Wzrosła zatem przewaga arcybiskupa nad bratem królewskim Nielsem, na którego korona przeszła drogą elekcji¹⁵. Taki układ sił zachował się, mimo pewnych oporów ze strony króla¹⁶, w ciągu jego trzydziestoletnich rządów, które przyniosły duchowieństwu cenne zdobycze prawne i ekonomiczne — wyłączenie spod sądownictwa świeckiego oraz definitywne wprowadzenie dziesięcin¹⁷. Koncesjom tym zawdzięczał Niels poparcie episkopatu w czasie wojny domowej, która położyła kres jego panowaniu.

Wybuch jej spowodowało skrytobójcze morderstwo, którego ofiarą z rąk syna królewskiego Magnusa padł 7 stycznia 1131 r. Kanut Lavard¹⁸.

⁹ Saxo L. XII c. V/1—2, 6; *Necrol. Lund.*, s. 47, *Gesta Swenomagni et filiorum eius et Passio gloriosissimi Canuti regis et martyris*, c. XXXIII—XXXV, VSD, s. 131 nn.

¹⁰ Saxo L. XII c. VI/6; *Vetus Chronica Sialandiae*, SMHD II, s. 27.

¹¹ DDan. I/2 nr 29. Eryk Dobry sprowadził do Odense angielskich benedyktynów pozostających w ścisłym związku z opactwem macierzystym Evesham (DDan. I/2 nr 24). Znamienny jest też zapis śmierci Assera w nekrologu z St. Gilles (E. Jørgensen, *Smaabidrag til Middelalderens Kirkehistorie*, „Kirkehist. Saml.” t. VI/6, 1948—1950, s. 6).

¹² DDan. I/2 nr 33. W KWp I, nr 5 mylna data 1102 r. Fakt, że w piśmie mowa o metropolicie duńskim, przesuwają terminus a quo na 1104 r. O adresacie pisma zob. Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, Kraków 1937, s. 25 n.

¹³ *Necrol. Lund.*, s. 47.

¹⁴ Wg Saxo Gramatyka (L. XII c. VIII/1) wiadomość dotarła po dwóch latach.

¹⁵ Króla duńskiego obierał wiec w obrębie rodu (H. Koch, *Det danske Folk 1042—1241*, [w:] *Schultz Danmarks Historie*, pod red. A. Friis, A. Linvald, M. Mackeprang, t. I, København 1941, s. 711).

¹⁶ Wskazuje na to pismo Paschalis II z 23 kwietnia 1117 wzywające Nielsa do postulowania wobec metropolity i biskupów (DDan. I/2 nr 41).

¹⁷ *Chronicon Roskildense* c. XIII, SMHD I, s. 24. Najstarszy z Żywotów Kanuta IV, powstały wkrótce po elewacji w 1095 r., podkreśla jego próby wprowadzenia dziesięcin (VSD, s. 65). W dokumencie z 1135 r. dziesięcina występuje po raz pierwszy jako ustalona już instytucja (DDan. I/2 nr 64).

¹⁸ H. Olrik, *Knud Lavards Liv og Gaerning*, København 1888, oraz obiektywniejszy od niego H. Reich, *Knud Lavard, Herzog von Schleswig*, „Jahrbücher f. d. Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg” t. X, 1869, s. 203—252, przedstawili wyidealizowaną postać Lavarda na podstawie jego żywotów. Odmiennie schanowisko oraz wskazane tu motywy morderstwa uzasadniam w przygotowanej do druku rozprawce o propagandowo-politycznym charakterze hagiografii duńskiej w XII wieku. Tam też o zwierchnictwie Lavarda nad Pomorzem Zachodnim.

Kanut, syn Eryka Dobrego, małoletni w chwili śmierci ojca i pominięty wraz z braćmi w elekcji, wywalczył sobie państwo na ziemiach zachodniosłowiańskich pod egidą Lotara z Supplinburg, którego wasalem został jako król Obodryców. Sukcesy wojenne, zabezpieczające Danię przed niszczycielskimi najazdami słowiańskimi, zjednały Kanutowi licznych zwolenników. Spowodowane tym zagrożenie nie tylko wyników przyszłej elekcji na tron duński, ale aktualnych rządów króla Nielsa, pchnęło Magnusa do zbrodni. Wywołała ona wzbурzenie ludu, które kierowało się również przeciwko królowi oskarżonemu o udział w niej, co bracia Kanuta usiłowali wykorzystać dla zawładnięcia tronem. W tej krytycznej sytuacji Niels odwołał się do pomocy Assera, którego autorytet „był wśród Duńczyków największy“. Na burzliwym wiecu, na którym brat Lavarda, Eryk (Emun), żądał ukarania mordercy, energiczne wystąpienie Assera i „szacunek należny jego rodowi i kapłaństwu“ zdecydowały o uniewinnieniu króla od ciężących na nim podejrzeń oraz o przywróceniu spokoju w państwie pod warunkiem wygnania Magnusa¹⁹.

Wynik jego interwencji okazał się jednak nietrwały. Powrót Magnusa z wygnania²⁰ za zgodą króla stał się hasłem do wojny, szczególnie groźnej dla niezawisłości Danii. Dla Lotara z Supplinburg bowiem morderstwo popełnione na wasalu, Kanucie Lavardzie, stworzyło dogodny pretekst do interwencji. W porozumieniu z Erykiem Emunem stanął z wojskiem na granicy „kierując się bardziej żądzą opanowania królestwa aniżeli dokonania pomsty“²¹, a miernikiem wagi, jaką przykładął do sprawy duńskiej, jest rezygnacja z planowanej na ten rok wyprawy włoskiej²². Niels i Magnus zapobiegli interwencji niemieckiej za cenę hołdu i wysokiego okupu²³. Krok ten pozbawił ich jednak w trwającej nadal wojnie domowej poparcia ze strony arcybiskupa Assera, którego uwagę na niebezpieczeństwo nie tylko formalnego, ale całkowitego uzależnienia Danii, zwróciły intrygi arcybiskupa hambursko-bremeńskiego Adalberona w kurii. Zabiegi o przywrócenie zwierzchnictwa nad kościołem duńskim, wszczęte jeszcze za pontyfikatu Kaliksta II, doprowadziły za Honoriusza II do takiego zaostrzenia stosunków między metropolitą bremeńskim i lundzkim, że papież wysłał legata w celu zbadania sprawy na miejscu²⁴. Pozostała ona jednak nierozstrzygnięta wobec śmierci Honoriusza II i podwójnych wyborów na stolicę apostolską. Wśród obietnic, jakich nie szczędzili elekcji w celu pozyskania pomocy Lotara, znajdowało się również uwzględnienie postulatów bremeńskich *pro vestra et totius regni gratia*²⁵, świadczące o jego jawnym poparciu dla tych roszczeń. Toteż Asser opuścił obóz Nielsa i Magnusa związanych przysięgą lenną z Lotarem. W czasie, kiedy ogół biskupów trwał przy nich z uwagi na korzyści, jakie rządy Nielsa dały duchowieństwu, arcybiskup, któremu przyświecała wspólna obrona niezależności kościelnej i politycznej Danii,

¹⁹ Saxo L. XIII c. VII/4, 7—8.

²⁰ Saxo L. XIII c. VIII/1.

²¹ Saxo L. XIII c. VIII/5.

²² W. Bernhardt, *Lothar von Supplinburg, Jahrbücher des deutschen Reiches*, Leipzig 1879, s. 404—406, gdzie zestawienie roczników informujących o wyprawie.

²³ Saxo L. XIII c. VIII/5; Helmold L. I c. 50; *Ann. Erphesfurtenses* a. 1131 (*Mon. Erphesfurtensia saeculi XII, XIII, XIV*, wyd. O. Holder-Egger, Ss in us. schol., Hannoverae et Lipsiae 1899).

²⁴ DDan I/2 nr 49. Na uprzednią akcję Adalberona powołuje się Innocenty II w 1133 r. (DDan I/2 nr 57—59).

²⁵ Pismo Anakleta II do Lotara z 24 lutego 1130, DDan I/2 nr 53.

poparł Eryka Emuna. Akces Assera zapewniający pretendentowi nie tylko poparcie moralne, ale i wydatną pomoc Skanii²⁶, nastąpił w ciągu 1132 r. Dokonując z początkiem 1133 r. uroczystego nadania na rzecz kapituły lundzkiej, Asser ujawnił bowiem swoje stanowisko w obozie Emuna obciorem daty dziennej — 7 stycznia²⁷ — w drugą rocznicę śmierci Kanuta Lavarda, której pomszczenie posłużyło za pretekst dla walki o tron.

W tym samym roku, w czasie kiedy wojna toczyła się jeszcze w Danii, los kościoła duńskiego rozstrzygnął się w Rzymie. Wypełniając zobowiązania warunkujące udzieloną mu przez Lotara pomoc, Innocenty II przywrócił 27 maja 1133 zwierzchnictwo arcybiskupa hambursko-bremeńskiego nad Skandynawią i daleką Północą. W dniu koronacji cesarskiej, 4 czerwca, podporządkował też biskupstwa polskie metropolii magdeburskiej. O ile jednak rola Norberta w obozie Innocentego II uzasadniała realizację jego postulatów, Adalbero, jako dawny poplecznik Anakleta II, zawdzięczał ją wyłącznie interwencji Lotara. W piśmie do arcybiskupa Adalberona Innocenty II podkreślił życzenie Lotara²⁸, przypomniał zarazem o bezskutecznych wezwaniach skierowanych do Assera, aby osobiście lub przez wysłanników usprawiedliwił w kurii odmowę podporządkowania się metropolie hambursko-bremeńskiemu, względnie okazał uzasadniające tę odmowę przywileje. Pisma podobnej treści wystosował papież do króla duńskiego oraz do Assera, zwanego już tylko biskupem²⁹. Rozłam wśród episkopatu zaangażowanego w wojnie domowej nie sprzyjał w istocie obronie praw kościoła duńskiego w kurii. Asser nie zadbał również o zaktualizowanie kontaktów utrzymywanych z nią za pontyfikatu Paschalisa II. Należy niemniej zauważyć, że w ówczesnej konstelacji politycznej akcja dyplomatyczna, jaką prowadził późniejsi arcybiskup Eskil, nie miała widoków powodzenia.

Słuszność stanowiska Assera w dziedzinie stosunków wewnętrznych potwierdziły natomiast dalsze kroki Lotara, który drogą przygotowaną do wyprawy na Danię, uzasadnianych przez roczniki niemieckie okrucieństwami popełnionymi wobec zamieszkałych tam Niemców, wywierał presję w celu zacieśnienia więzów zależności politycznej. Magnus zmuszony był udać się do Halbersztadu, gdzie na Wielkanoc 1134 r. uroczystość ponowił w obecności arcybiskupa Adalberona hołd na rzecz cesarza³⁰. Akt ten przekreśliło jednak zwycięstwo Eryka Emuna w drugi dzień Zielonych Świąt tegoż roku w zatoce Fotevig, gdzie poległ Magnus, a wraz z nim trzech biskupów duńskich i biskup szwedzki, oraz śmierć króla Nielsa z rąk mieszczan szlzewickich³¹.

Dopomagając Erykowi Emunowi do osiągnięcia korony przyczynił się zatem arcybiskup Asser do uratowania niezawisłości Danii. W dziedzinie

²⁶ *Chronicon Roskildense* c. XIV, SMHD I. Autor tej najstarszej kroniki duńskiej dzielił opinię episkopatu. Toteż notując dacyzję Assera nazywał go mężem mądrym wprawdzie, lecz *nullius constantiae*, który jak trzcina skłaniał się za porывami wiatru.

²⁷ DDan. I/2 nr 56.

²⁸ - - *Lotharii regis precibus inclinati* - - DDan. I/2 nr 57. Zob. też W. Bernhardi, op. cit., s. 487 nn.

²⁹ DDan. I/2 nr 58, 59, zob. też nr 60, 61 do króla i biskupów szwedzkich.

³⁰ W. Bernhardi, op. cit., s. 539—541 oraz przyp. 38, gdzie zestawienie roczników.

³¹ *Libri datici Lundenses*, wyd. C. Weeke, København 1884—1889, s. 141. Saxo L. XIII c. XI/11, 14. Oprócz poległych w bitwie zmarł z ran biskup szlzewicki (*Chronicon Roskildense*, c. XV. SMHD I).

kościelnej znalazł się natomiast u schyłku rządów niejako na punkcie wyjściowym swej działalności. Nikłą tylko pociechą mógł być dla niego fakt, że dwa dalsze biskupstwa przeszły w ręce jego narodu: biskupstwo wiborskie, które objął jego brat, prepozyt wiborski, Swen³², oraz biskupstwo Roskilde, na które Eryk Emun wyznaczył bratanka Assera, prepozyta lundzkiego Eskila³³. W trzy lata później Eskil został następcą stryja, podejmując odmiennymi drogami akcję o przywrócenie samodzielności kościoła duńskiego i jej utrzymanie. Wypada zatem zapoznać się z jego przygotowaniem, powiązaniem, które ułatwiły jego działalność na forum międzynarodowym, oraz ideologią wyznaczającą jego linię polityczną.

II. Urodzony około 1100 r. Eskil kształcił się od wczesnej młodości w szkole katedralnej w Hildesheimie³⁴. Hipoteza o jego kolejnym pobycie we Francji³⁵ nie znajduje potwierdzenia w źródłach. Istnieją jednak przesłanki wskazujące na jego wczesne kontakty z francuskimi kanoniami regularnymi o reformatorskiej działalności, jak St. Quentin w Beauvais, St. Ruf pod Avignonem i św. Wiktor paryski³⁶. Nie byłby tu wystarczającą wskazówką fakt, że zbiór relikwii, którymi Eskil uświetnił w 1145 i 1146 r. ołtarze katedry lundzkiej, obejmował obok relikwii św. Augustyna również patronów tych kanonii³⁷. O powiązaniach z St. Ruf zdaje się świadczyć jednak inna jeszcze przesłanka. Jako kanonik, a następnie prepozyt lundzki, Eskil brał udział w akcji, której celem było podniesienie prestiżu metropolii — budowie nowej katedry oraz reformie i uposażeniu kapituły dokonanej za jego „radą i napomnieniem“ przez arcybiskupa Assera w związku z konsekracją krypty w 1133 r.³⁸. Z jego też zapewne inicjatywy otrzymała kapituła w miejsce reguły akwizgrańskiej *consuetudines canonicæ*, za których wzór uważano do tej pory statuty kanonii alzackiej w Marbach³⁹. Statuty tej kanonii stanowią jednak wierną kopię statutów St. Ruf⁴⁰. Prawdopodobne jest zatem, że przybyły one do Lundu z tego właśnie opactwa. Ślady powiązań Eskila z St. Ruf istotne są zwłaszcza z uwagi na jego późniejsze kontakty z wywodzącym się stąd Hadrianem IV. Na

³² *Vita et miracula s. Ketilli*, VSD, s. 263.

³³ *Chronicon Roskildense* c. XVI, SMHD I. Eryk Emun nagroził tym samym również zasługi ojca Eskila, Chrystiana, szczególnie aktywnego uczestnika walki przeciwko królowi Nielsowi (*Suenonis Aggonis filii Brevis Historia* — C. XIV, XV, SMHD I, s. 132 nn. oraz wstęp s. 57 n., Saxo L. XIII c. VIII/1—2, 4).

³⁴ *Exordium Magnum Ordinis Cisterciensis*, Dist. III, c. XXV, wyd. J. P. Migne, *Cursus completus patrologiae*, ser. I latina [= MPL] t. 185/1, Parisiis 1879, s. 1085.

³⁵ H. Koch przypuszcza, że był to kontakt jedynie pośredni (*Den Danske Kirkes Historie* t. I, s. 201). E. Jørgensen opowiada się za pobytem Eskila we Francji (*Smaaahdrag*, s. 8).

³⁶ O opactwach tych Ch. Dereine, *Les chanoines réguliers au diocèse de Liège avant saint Norbert*, Bruxelles 1952, s. 25 n.; D. Fourrier-Bonnard, *Histoire de l'abbaye royale et de l'ordre des chanoines réguliers de Saint-Victor de Paris*, Paris 1904, passim.

³⁷ DDan. I/2 nr 89, 94.

³⁸ DDan. I/2 nr 56. Już w 1123 r. dokonał Asser konsekracji głównego ołtarza krypty, w 1125 i 1131 r. dalszych ołtarzy (tamże, nr 46, 48, 54).

³⁹ *Necrol. Lund.*, s. 161; L. Weibull, *Den skånska kyrkans älsta historia*, „Hist. Tidskrift f. Skåneland” t. V, 1917, s. 173 n.; E. Kroman, *Corpus Codicum Danicorum* t. I, Hafniae 1960, s. X.

⁴⁰ Ch. Dereine, op. cit., s. 26. Przeciwko powiązaniom Lundu z kanonią Marbach przemawia jej brak zainteresowania dla spraw Danii, której w rocznikach tamtejszych nie poświęcono żadnej zapiski (zob. *Annales Marbacenses*, MGH. Ss XVII, s. 142—180).

ówczesne związki Eskila z kanonikami regularnymi wskazuje też fakt, że po objęciu biskupstwa Roskilde mianował swoim kapelanem przedstawiciela tego zakonu Hermana⁴¹.

Już w pierwszych latach episkopatu Eskila zarysowało się jego stanowisko wobec monarchy. Źródła przemilczają podłoże konfliktu, który za jego sprawą zmobilizował Zelandię przeciwko Erykowi Emunowi⁴². Wobec poparcia udzielonego Eskilowi przez zwolennika reformy kościelnej, możnowładcę zelandzkiego Piotra Bodilsena⁴³, bliska byłaby myśl, że Eskil wystąpił przeciwko królowi w obronie praw swego kościoła. Zastanawia jednak kara pieniężna, jaką Eskil musiał zapłacić po niepomyślnym zakończeniu konfliktu. Nasuwa się tu bowiem analogia kar nakładanych przez Kanuta IV za uchylenie się od wyprawy wojennej⁴⁴. Wydaje się zatem, że Eskil, który za rządów Waldemara I był rzecznikiem Skańczyków odmawiających udziału w wyprawie na Słowian⁴⁵, zajął podobne stanowisko w związku z wyprawami Eryka Emuna na Rugię i do Norwegii.

Konflikt z Eskilem zaważył na stanowisku króla, gdy wraz z śmiercią Assera (5 maja 1137)⁴⁶ sprawa obsady stolicy lundzkiej stała się aktualna. Relacje historyków XII wieku o okolicznościach, w jakich Eskil objął następstwo po stryju, są ze sobą sprzeczne. Według współczesnej kroniki z Roskilde lud i kler Skanii obrał biskupa Szlezwigu, Rikona, dawnego kapelana Eryka Emuna. Za sprawą Piotra Bodilsena miało dojść jednak do ugody, na mocy której Eskil stanął na czele archidiecezji lundzkiej, Riko natomiast objął, mimo sprzeciwu kleru i ludu zelandzkiego, biskupstwo Roskilde⁴⁷. W relacji tej uderzają pewne niejasności. Mimo prawdopodobieństwa ingerencji potężnego możnowładcy, zastanawia rezygnacja Rikona z biskupstwa, na które został legalnie obrany, a objęcie, rzekomo w celu zapobieżenia zamieszkom, innej stolicy, gdzie był wręcz niepożądany. Bardziej przekonująco przedstawia sprawę Saxo, według którego lud Skanii miał opowiedzieć się — z uwagi na wielkie zasługi Assera — za Eskilem *ne pontificium a familia discederet*⁴⁸. Król przeciwstawił się jednak, a przeznaczył stolicę lundzką swemu współpracownikowi Rikonowi. Zabójstwo Eryka Emuna na wiecu w Ribe zmieniło sytuację na korzyść Eskila. Siostrzeniec i następca Emuna, Eryk III Jagnię, popierał wprawdzie również Rikona; wobec postawy Skańczyków gotowych wystąpić do walki przeciwko królowi, aby przeprowadzić swojego kandydata, zgodził się jednak na zmianę biskupstw⁴⁹. Saxo, którego dzieło jest panegirykami ku czci arcybiskupa Absalona, pisze na ogół z niechęcią o jego poprzedniku, toteż relacja ta,

⁴¹ DDan. I/2 nr 64, 72.

⁴² Saxo L. XIV c. I/11.

⁴³ Piotr Bodilsen stał za rządów króla Nielsa na czele laickiego ruchu reformy kościoła, skierowanego zwłaszcza przeciwko księżom nie zachowującym celibatu (*Chronicon Roskildense* c. XIII, SMHD I). Założył klasztor benedyktynów w Naestved, do którego uposażenia przyczynił się też Eskil (DDan. I/2 nr 64).

⁴⁴ *Suenonis Aggonis filii Brevis Historia* --, SMHD I, s. 127 n.

⁴⁵ Saxo L. XIV c. XXIII/2.

⁴⁶ Necrol. Lund. s. 70; *Annales Lundenses, Annales Danu-Sueciani*, [w:] *Annales Danici Medii Aevi* [= AD], wyd. E. Jørgensen, København 1920, s. 75, 130.

⁴⁷ *Chronicon Roskildense* c. XIX, SMHD I.

⁴⁸ Saxo L. XIV c. I/12. Elekcję Eskila stwierdzają też *Annales Lundenses* (AD s. 75): -- *codem anno Aeschillus archiepiscopus Lundensis electus est.*

⁴⁹ *Scanienses autem, ultima quaeque perpeti quam pontificium in novam transferre familiam praeoptantes, bellum adversum regem decernunt.* Saxo L. XIV c. II/4.

o logicznej spójności, wydaje się tym bardziej wiarygodna. Dziedziczne niejako władanie archidiecezją, wbrew woli monarchy, ugruntowało niezależność arcybiskupa Eskila. Uzasadniał ją zarazem światopogląd, który zadokumentował we wspomnianym już zbiorze relikwii zgromadzonym dla katedry lundzkiej. Licznie reprezentowane są w nim bowiem relikwie ojców kościoła i papieży, których pisma i działalność, rzeczywista czy fikcyjna, stworzyły podwaliny teorii prymatu władzy duchownej nad świecką, jak św. Cyprian⁵⁰, Stefan I, Sylwester I, Leon I.

Teokratyczna koncepcja polityczna Eskila nie sprzyjała współpracy z monarchą. Wyjątek stanowią rządy równie słabego jak pobożnego króla Eryka Jagnięcia, w czasie których Eskil mógł skoncentrować się niemal całkowicie na sprawach swego kościoła — przywróceniu jego niezależności oraz umocnieniu wewnętrznym. Wykorzystując znaczne wpływy kanoników regularnych w kurii, Eskil powierzył akcję dyplomatyczną o restytucję metropolii skandynawskiej swemu kapelanowi Hermanowi⁵¹. Przybrała ona pomyślny obrót, gdy śmierć Lotara (3 grudnia 1137) pozabawiła arcybiskupa bremeńskiego poparcia cesarza. Decyzja papieska zapadła w 1138 r.⁵², a już w sierpniu 1139 r. zwołał Eskil do Lundu synód prowincjonalny, w którym wziął udział legat oraz biskupi z Szwecji, Norwegii i wysp Faroer⁵³. Nie był to jeszcze ostateczny kres ofensywy bremeńskiej, w której nastąpiła jedynie kilkuletnia przerwa.

Tymczasem jednak doszło do walk wewnętrznych w Danii, gdzie bratanek Eryka Emuna, Olaf, wystąpił jako pretendent do korony⁵⁴. Eskil stanął bez wahania w obronie tak dogodnych dla kościoła rządów króla Eryka. Jakkolwiek arcybiskup odniósł niepowodzenia na polu walki, miała jego postawa wielkie znaczenie propagandowe dla sprawy królewskiej oraz zyskała jej poparcie kurii⁵⁵. Rolę arcybiskupa doceniał też pretendent podejmując próbę wprowadzenia swojego stronnika na jego miejsce⁵⁶. Mimo burzliwych lat 1140—1143, które poprzedziły zwycięstwo Eryka, zdołał Eskil dokończyć budowę katedry lundzkiej⁵⁷ oraz dokonać pierwszych fundacji klasztornych, oczęściowo dzięki darowiznom, jakie w uznaniu zasług uzyskał od króla⁵⁸.

Przed archiepiskopatem Eskila życie zakonne słabo tylko rozwijało się w Danii. Do 1103 r. działało siedem zgromadzeń zakonnych, a liczbę ich zwiększyło w latach 1103—1137 sześć klasztorów męskich i jeden żeński. Na rządy Eskila przypadają natomiast początki dwudziestu klasztorów męskich i osiemnastu żeńskich⁵⁹. Nieliczne są wśród nich placówki

⁵⁰ H. Koch, *Cyprian und der römische Primat*, Leipzig 1910, s. 33, 137 n.

⁵¹ *Annales Rodenses* a. 1139, MGH Ss XVI, s. 708. Kariera Hermana zapoczątkowana w opactwie Rolduc oraz jego powiązania z arcybiskupem Fryderykiem kołońskim sprzyjały przydatnym w tej misji rozległym znajomościom (Ch. Deroiné, op. cit., s. 191 n., 198 n.).

⁵² L. Weibull, *Den skånska kyrkans älsta historia*, s. 193. Zob. też DDan. I/2, s. 141.

⁵³ DDan. I/2 nr 77.

⁵⁴ Olaf był jedynym ocalałym potomkiem Haraldą Kesje, który, z uwagi na aspiracje do tronu, został po objęciu władzy przez Eryka Emuna na jego rozkaz zamordowany wraz z rodziną (Saxo L. XIV c. I/4).

⁵⁵ Saxo L. XIV c. II/11.

⁵⁶ Saxo L. XIV c. II/8.

⁵⁷ W związku z jej konsekracją powiększył Eskil kapitułę ustanawiając archidiaconat i kustodie, uposażył dodatkowo dekanie, scholasterię i kantorów oraz obdarzył katedrę szatami i naczyniami liturgicznymi (DDan. I/2 nr 88).

⁵⁸ Saxo L. XIV c. II/6. DDan. I/2 nr 107.

⁵⁹ Chronologia fundacji H. Koch, *Den Danske Kirkes Historie* t. I, s. 351 n.

nie zawdzięczające swego powstania współdziałaniu arcybiskupa. Tu chcielibyśmy przypomnieć wyłącznie o jego fundacjach cysterskich z uwagi na ich szczególny udział w różnych dziedzinach jego działalności. Zadania ich nie ograniczały się bowiem do uwypuklonej przez Eskila misji wewnętrznej⁶⁰. Również realizacja ujawnionych później przez arcybiskupa planów misji bałtyckiej uzależniona była od przygotowania odpowiednich kadr⁶¹. Nie bez znaczenia były wreszcie wpływy i rola zakonu cysterskiego w kurii. Walka o niezależność kościoła duńskiego, ujemne skutki jego izolacji za arcybiskupa Assera oraz pozytywny wynik zakulisowych zabiegów kapelana Hermana przekonały bowiem Eskila o konieczności zapewnienia sobie stałej współpracy zakonu, którego znaczenie, popularność oraz rozbudowana, sprawnie zorganizowana sieć predestynowała go do działalności dyplomatycznej.

Wydaje się prawdopodobne, że inicjatywa Eskila⁶² przyczyniła się do fundacji pierwszego skandynawskiego opactwa cysterskiego Alvastra, uposażonego przez szwedzką parę królewską. Opactwo to uzyskało w 1143 r. konwent z Clairvaux⁶³. Niemal równocześnie (1144) przybył konwent z Cîteaux do osobistej fundacji arcybiskupa Eskila, Herivadum w Skanii⁶⁴. Podróże opatów z Danii i Szwecji na obrady kapituły generalnej oraz do klasztorów macierzystych ułatwiały kontakty Eskila z władzami zakonu i zwłaszcza z Bernardem z Clairvaux, spośród którego osobistych uczniów rekrutował się konwent Alvastry⁶⁵. Wkrótce również fundowane przez Eskila opactwo benedyktyńskie Esrom zostało inkorporowane do zakonu cysterskiego jako filia Clairvaux⁶⁶. Współpraca tej placówki okazała się przydatna w szczególnie krytycznym okresie, jaki rozpoczął się wraz z wybuchem walk o następstwo po Eryku Jagińcu.

Zachwiana była jedność państwa — Zelandia i Skania obrały bowiem syna Eryka Emuna, Swena, Jutlandia zaś Kanuta⁶⁷, syna Magnusa i Piastówny Ryczezy. Rozpętała się ponownie wojna domowa, w czasie której pretendenci ścigali na kraj interwencję saską oraz zabiegali za cenę hołdu o pomoc monarchów niemieckich, co przyniosło uszczerbek suwerenności Danii. Wytworzona sytuacja ułatwiała machinacje arcybiskupa Hartwiga, który objąłszy niemal równocześnie metropolię ham-

⁶⁰ DDan. I/2 nr 126.

⁶¹ Wskazywały na to doświadczenia w zajętej przez Eryka Emuna rugijskiej Arkonie, gdzie misja podjęta niedostatecznymi siłami okazała się równie nietrwała, jak podbój (Saxo L. XIV c. 1/7).

⁶² W pierwszym synodzie, zwołanym przez Eskila jako metropolitę Skandynawii w 1139 r., wziął udział Gisle biskup Linköping, jak również w konsekracji katedry lundzkiej w 1145 r. W diecezji jego była położona Alvastra, która otrzymała też od niego nadania (E. Ortved, *Cisterciordernen og dens klostre i Norden* t. II, København 1933, s. 56). Fakt, że Eskil dokonał równocześnie własnej fundacji oraz że interesował się szczególnie podległym mu kościołem szwedzkim (H. Koch, op. cit. t. I, s. 183), uzasadnia hipotezę o jego inicjatywie.

⁶³ *Annales Colbazenses, Annales Ryenses, Annales Dano-Sueceni* (AD s. 43, 77, 138). Przybyły z Francji konwent był dość liczny, aby utworzyć opactwo filialne, które po dwóch przeniesieniach ustabilizowało się w Varnhem (*Narratiuncula de fundatione monasterii Vitae Schola in Cimbria*, SMHD II, s. 138).

⁶⁴ *Annales Colbazenses, Annales Lundenses, Annales Ryenses* (AD s. 43, 77).

⁶⁵ S. *Bernardi vita prima*, L. VII c. XXVII, MPL 185A1, s. 444 n. Imiennie podani są Gerard, później opat Alvastry, oraz Henryk opat Varnhem, a następnie *Vitae Scholae* w Danii (*Narratiuncula*, SMHD II, s. 139).

⁶⁶ O opactwie tym szczegółowiej w przygotowanej do druku rozprawie o roli klasztorów w ekspansji duńskiej na Pomorzu Zachodnim.

⁶⁷ Saxo L. XIV c. III/1. *Annales Lundenses*, AD s. 79.

bursko-bremeńską wznowił zabiegi⁶⁸ o przywrócenie jej zwierzchnictwa nad Skandynawią. W obronie niezależności swego kościoła arcybiskup Eskil zdany był wyłącznie na własne siły, zmuszony zarazem do lawirowania między zwalczającymi się królami.

Rozłam między nimi pogłębił jeszcze wspólny udział w krucjacie na Słowian w 1147 r. zainicjowany przez arcybiskupa Eskila w imię hasel Bernarda z Clairvaux, a rokujący nadzieję na ukrócenie najazdów słowiańskich, coraz częściej nękających Danię⁶⁹. Było to ryzykowne przedsięwzięcie w warunkach wojny domowej, kiedy zawieszenie broni, zabezpieczone przez zakładników⁷⁰, nie zdołało usunąć wzajemnej nieufności. Klęska zadana królom, a zwłaszcza Swenowi przez flotę rugijską i pogłębiona przez brak jakiegokolwiek współdziałania⁷¹, była jedną z przyczyn represji, jakie Swen zastosował wobec arcybiskupa-inicjatora, podejrzewając go może o działanie na korzyść Kanuta. Wystąpienie możnowładztwa po stronie Eskila zmusiło jednak króla do załagodzenia konfliktu drogą znacznych nadań na rzecz arcybiskupstwa⁷². Eskil usiłował również znaleźć *modus vivendi* ze Swenem, któremu szczęście sprzyjało w pierwszej fazie wojny domowej, szczególnie zaś odkąd przyjął się do niego syn Lavarda, Waldemar⁷³. Kanut Magnusen musiał uchodzić z Danii. Po przejściowym pobycie w Szwecji i w Polsce⁷⁴ znalazł pomoc u arcybiskupa Hartwiga. Cele arcybiskupa są przejrzyste. Dopomagając Kanutowi do osiągnięcia tronu⁷⁵ chciał zapewnić sobie uznanie bremeńskiego zwierzchnictwa kościelnego nad Danią. Wobec klęski Kanuta⁷⁶ przerzucił się w tym samym celu na stronę Swena obiecując mu poparcie u Konrada III, do którego obydwaj pretendenci odwołali się⁷⁷ niezależnie od ponawianych starć zbrojnych. Od Konrada, któremu na wiecu państwowym w Würzburgu doręczył pismo Swena z prośbą o wyznaczenie audiencji, pozyskał zapewne arcybiskup obietnicę interwencji w kurii na rzecz restytucji dawnych praw Bremy. W liście do Eugeniusza III, zapowiadającym postanowioną na 1152 r. wyprawę do Włoch, prosił bowiem Konrad, aby papież prolongował Hartwigowi, mającemu wziąć udział w tej wyprawie, wyznaczony już wcześniej termin stawienia w kurii oraz rozpatrzył sprawę jego osobiście dopiero po przybyciu króla⁷⁸. Precedens przywileju dla me-

⁶⁸ Helmold I c. 69. Prepozyt bremeński Hartwig z rodu hrabiów Stade objął metropolię w 1148 r. (G. Dehio, *Hartwich von Stade, Erzbischof von Bremen*, „Bremisches Jahrbuch” t. VI, 1872, s. 35 nn.).

⁶⁹ Saxo L. XIV c. II/14.

⁷⁰ Saxo L. XIV c. III/5.

⁷¹ Jutlandczycy Kanuta przyglądali się z zadowoleniem rozbiciu skańskiej floty Swena (Saxo L. XIV c. III/6—9).

⁷² Saxo L. XIV c. III/4 wyjaśnia uwolnienie więzionego w katedrze arcybiskupa obawą Swena przed eskomuniką. Wiarygodniejszy jest jednak motyw, jaki podaje *Chronica Archiepiscoporum Lundensium* (SMHD II, s. 108): -- *intercedentibus proceribus regni Dacie* --.

⁷³ Saxo L. XIV c. IV/1.

⁷⁴ W Szwecji przebywał Kanut na dworze ojczyma Swerkerera, trzeciego męża Rychczy. Udał się następnie do Polski, gdzie synowie Krzywoustego przyjęli siostrzeńca nieufnie jako domniemanego uczestnika działu. Uwaga *Augebat hunc metum recens maioris eorum fratris depulsio* (L. IV, s. V/2—3) wydaje informacjom Gramatyka o sytuacji w państwach sąsiednich pozytywne świadectwo.

⁷⁵ Hartwig udzielił Kanutowi pomocy pieniężnej i zapewne wojskowej dla powrotu do Danii (Saxo L. XIV c. V/4; Helmold L. I c. 70).

⁷⁶ *Annales Lundenses*. AD s. 79; Saxo L. XIV c. V/5; Helmold loc. cit.

⁷⁷ DDan. I/2 nr 103, 104.

⁷⁸ DDan. I/2 nr 105.

tropolii bremeńskiej, uzyskanego przez poprzednika Hartwiga, Adalberona, w związku z koronacją cesarską Lotara, ujawnia nadzieje łączone z przygotowywaną wyprawą. Eugeniusz III, chcąc uzyskać pomoc Konrada dla opanowania Rzymu, udzielił pozytywnej, choć nie obowiązującej odpowiedzi⁷⁹.

Konszachy króla Swena z metropolitą hambursko-bremeńskim nie uszły uwagi arcybiskupa Eskila, który za pośrednictwem swej fundacji esromskiej podjął zawczasu kroki, aby przeciwdziałać ich zgubnym skutkom. Nie przypadkowo zapewne przebywał w Rzymie w czasie wymiany korespondencji między Konradem III a papieżem-cytersem Eugeniuszem III opat Wilhelm z Esrom. Na bytność jego nie wskazuje wyłącznie adres przywileju protekcyjnego⁸⁰, który wyprzedził o jedenaste dni odpowiedź papieża dla Konrada III. Bernard z Clairvaux potwierdził bowiem w niedatowanym liście⁸¹ do Eskila, że Wilhelm przekazał mu jego pismo oraz otrzymał od niego odpowiedź ustną. Bernard doniósł zarazem, że przedstawił sprawę Eskila papieżowi. Zachował się też list Bernarda do Eugeniusza III, któremu przypomina o *negotium* arcybiskupa lundzkiego⁸². Sprawę tę interpretowali wydawcy listów jako prośbę Eskila o zezwolenie na złożenie godności arcybiskupiej w celu wstąpienia do zakonu⁸³. Jest to jednak antydatowanie dążeń, jakie arcybiskup urzeczywistnił w ćwierć wieku później. Także druga wersja identyfikująca tajemniczą sprawę z zamiarem odwiedzenia⁸⁴ Bernarda w Clairvaux nie jest przekonywująca. W tym bowiem przypadku zbędna byłaby zarówno interwencja w kurii, jak i wszelkie niedomówienia w liście oraz zapowiedź ustnego przekazania poufnych wiadomości. Z tak błahą sprawą sprzeczny jest również ogólny ton odpowiedzi pisemnej, w której opat klarewaleński zapewnia przyjaciela, że uznał jego troski za swoje własne. Toteż możemy przyjąć, że Eskil, zaniepokojony o losy swej metropolii, wysłał opata Wilhelma do Clairvaux, aby dzięki poparciu Bernarda, którego wpływ na Eugeniusza III był powszechnie znany, zapobiec w Rzymie niekorzystnej dla kościoła duńskiego decyzji papieskiej.

Śmierć Konrada III (15 lutego 1152) przed zamierzoną wyprawą porzuciła plany arcybiskupa Hartwiga. Zagrożenie kościoła duńskiego wzmożło się jednak wkrótce ponownie, gdy Fryderyk I, wezwawszy obu pretendentów w maju 1152 r. na wiec do Merseburga, nadał związanemu z arcybiskupem bremeńskim Swenowi koronę duńską za cenę hołdu⁸⁵. Eskil wyruszył wówczas osobiście do Clairvaux. Nie bagatelizując jego czci dla Bernarda, nie należy sugerować się śmiercią opata, która nastąpiła w rok później, jako okolicznością decydującą o terminie podróży Eskila. Bernard nie był bowiem sędziwym starcem, którego dni były policzone, a zmarł w wieku 62 lat. Chęć odwiedzenia opata była więc jedną z przyczyn, ale nie wyłącznym motywem podróży. Podjęte w czasie niej za pośrednictwem zakonu cysterskiego zabiegi wyjaśniają

⁷⁹ DDan. I/2 nr 168. Zob. też W. Bernhardt, *Konrad III*, „Jahrbücher der Deutschen Geschichte” t. II, Leipzig 1883, s. 897.

⁸⁰ DDan. I/2 nr 106 z 29 grudnia 1151 — list papieża do Konrada III z 9 stycznia 1152 (nr 108).

⁸¹ MPL t. 182, nr 390 — DDan. I/2 nr 113.

⁸² MPL t. 182, nr 280 — DDan. I/2 nr 112.

⁸³ MPL t. 182 nr 390 przyp. 1019; S. *Bernardi Opera omnia*, wyd. I. Mabillon, t. I, Paris 1719, s. 349.

⁸⁴ Komentarz wydawcy do DDan. I/2 nr 113.

⁸⁵ Saxo L. XIV c. VIII/2.

natomiast, dlaczego Hartwigowi nie udało się osiągnąć celu w kurii *obsequiis et variis largitionibus* ⁸⁶.

Po powrocie do Dani (1153) zastał Eskil zaostrzoną sytuację wewnętrzną — przymierze Kanuta Magnussena i Waldemara przeciwko Swenowi ⁸⁷, w Skanii zaś, której Swen zawdzięczał swój wybór, wzburzenie chłopów z powodu nadmiernego ucisku z jego strony ⁸⁸. Szukając rozstrzygnięcia w walce przeciwko rywalom Swen usiłował zapewnić sobie pomoc Eskila, ale arcybiskup, w którego cele godziło porozumienie Swena z arcybiskupem bremeńskim oraz jego hołd na rzecz Fryderyka I, uchylił się wraz ze Skańczykami od udziału w wojnie ⁸⁹. Eskil unikał jednak również zajęcia wyraźnego stanowiska po stronie przeciwnej. Doświadczenia arcybiskupa Assera, który zaangażował się w walkach wewnętrznych, a sprawa kościoła duńskiego rozstrzygnęła się tymczasem bez jego udziału w Rzymie, pouczyły bowiem Eskila, że należy raczej śledzić kroki podejmowane przez arcybiskupa bremeńskiego w kurii. Uregulowania wymagały i inne sprawy metropolii lundzkiej. Do samodzielności kościelnej dążyły mianowicie również podlegające jej do tej pory Norwegia i Szwecja. Wysłany do krajów skandynawskich legat Mikołaj Breakspear, kardynał Albano, ustanowił już metropolię norweską podporządkowując jej Islandię, Grenlandię i Orkady. Legat udał się następnie w podobnej misji do Szwecji, skąd powracał przez Danię ⁹⁰. Wydaje się prawdopodobne, że niezadowolonemu z uszczuplenia metropolii lundzkiej Eskilowi podkreślone już powiązania z St. Ruf ułatwiły porozumienie z kardynałem Albano, dawnym przeorem, a następnie opatem tej kanonii ⁹¹. Przyczyniło się to może do urobienia jego opinii, że kościół szwedzki nie dojrzał jeszcze do samodzielności ⁹². Eskil uzyskał też od kardynała obietnicę nadania mu godności stałego legata papieskiego dla krajów Północy ⁹³. Po powrocie kardynała Albano do Rzymu Anastazy IV potwierdził 30 listopada 1154 metropolię norweską ⁹⁴. Fakt ten oraz dokonany po śmierci papieża obiór Mikołaja Breakspear — Hadriana IV — stał się dodatkowym bodźcem dla arcybiskupa Eskila, aby osobiście zabiegać o realizację poczynionych mu obietnic. O wynikach jego interwencji świadczy tytuł legata, z którym Eskil występuje odtąd w dokumentach ⁹⁵. Dzięki bytności w kurii, gdzie zbliżył się do kanclerza papieskiego, Rolanda kardynała s. Marco, przyszłego Aleksandra III, arcybiskup pozyskał zarazem dla kościoła duńskiego nowych protektorów, a tym samym możliwość przeciwstawienia się ponawianym

⁸⁶ Helmold L. I c. 69.

⁸⁷ Saxo L. XIV c. XVI/4.

⁸⁸ Rozruchy w Skanii zostały krwawo stłumione przez Swena (Saxo L. XIV V c. IX/3, XIII/1—2).

⁸⁹ Pozbawiony oparcia Swen musiał opuścić Danię. Dzięki pomocy arcybiskupa bremeńskiego i Henryka Lwa podjął zimą 1156 r. bezowocną wyprawę do Jutlandii. W 1157 r. zajął, wsparty przez Obodrzyców, Lalandię i Fionię i uzyskał drogą pertraktacji podział Dani. W czasie spotkania w Roskilde dokonał zamachu na współregentów, którego ofiarą padł Kanut. Waldemar natomiast kontynuował walkę (Saxo L. XIV c. XVI/8—9, c. XVII—XIX; Helmold L. I c. 84).

⁹⁰ Legat był w Norwegii od lipca 1152 r. W 1153 r. zwołał synod w Linköping w Szwecji. Zestawienie literatury L. Weibull, *Den skånska kyrkans älsta historia*, s. 229, przyp. 2. Zob. też J. Bachmann, *Die päpstlichen Legaten in Deutschland und Skandinavien*, Ebering Hist. Studien, zes. 115, Berlin 1913, s. 113—117.

⁹¹ E. M. Almedingen, *The English Pope (Adrian IV)*, London 1925.

⁹² Saxo L. XIV c. XI/1.

⁹³ J. Bachmann, op. cit., s. 115.

⁹⁴ DDan. I/2 nr 115.

⁹⁵ DDan. I/2 nr 126, 127, 159, 161, 176, 184, 192.

nadał zakusom na jego niezależność. Program przywrócenia dawnego zasięgu metropolii hambursko-bremeńskiej harmonizował bowiem z cesarską polityką ekspansji, toteż stał się płaszczyzną porozumienia między Fryderykiem I a arcybiskupem Hartwigiem⁹⁶. Nie jest tu istotne, czy Fryderyk I był inicjatorem napadu dokonanego na Eskila w drodze powrotnej przez Burgundię⁹⁷. Wykorzystał w każdym razie napad, aby przez uwięzienie arcybiskupa pozbawić Danię obrońcy jej niezależności kościelnej. Interwencja papieża, pismo przedstawione przez legatów na wiecu państwowym w Besançon⁹⁸ doprowadziło do konfliktu z cesarzem nie przynosząc wolności uwięzionemu arcybiskupowi. List napisany podówczas przez Eskila do „królów Danii, możnowładztwa, biskupów, opatów, całego duchowieństwa i ludu“ daje wyraz jego patriotyzmowi. Stwierdzenie, iż cesarz oskarża go o „umniejszanie jego państwa i korony“⁹⁹ wskazuje nie tylko, że arcybiskup znajdował się w niewoli cesarskiej, ale przede wszystkim, że Fryderyk I widział w nim groźnego przeciwnika dla rządów Swena, a tym samym dla narzuconego Danii zwierzchnictwa niemieckiego.

Przybliżonej daty i motywów uwolnienia arcybiskupa, który na wiosnę 1158 r. zwołał już synod do Roskilde¹⁰⁰, możemy jedynie domyślać się. Uwolnienia nie uzasadniają bowiem ówczesne stosunki między cesarzem a Hadrianem IV. Kroki dla załagodzenia konfliktu podjął papież dopiero w przeddzień drugiej wyprawy włoskiej, a legaci z jego pismem przybyli do Augsburga po Zielonych Świątkach 1158 r.¹⁰¹, czyli już po uwolnieniu Eskila. Wydaje się natomiast, że przyczyniło się do niego zakończenie wojny domowej w Danii, gdzie Waldemar I objął władzę. Barbarossie zależało na utrzymaniu stosunku lennego zerwanego przez śmierć jego wasala Swena z rąk chłopów jutlandzkich¹⁰² po przegranej bitwie 23 października 1157. Przygotowując kolejną wyprawę do Włoch, cesarz nie zamierzał na razie egzekwować zwierzchnictwa siłą. Uwolnienie arcybiskupa było więc pojednawczym gestem pod adresem nowego monarchy. Równocześnie jednak 16 marca 1158 wystawił cesarz przywilej protekcyjny potwierdzający, na podstawie rzekomych przywilejów Ludwika Pobożnego i Ottona I, zwierzchnictwo metropolii hambursko-bremeńskiej nad krajami Północy¹⁰³. Bezprawny ten akt przekreślił pozyskany przez Eskila dla sprawy Danii Hadrian IV, który wystawiając ze swej strony 21 lutego 1159 przywilej dla metropolii bremeńskiej nie podporządkował jej już Skandynawii¹⁰⁴. Przywilej ten

⁹⁶ Akcję Hartwiga utrudniała walka, jaką Henryk Lew toczył z nim o hrabstwo Stade oraz o inwestyturę na podbitych ziemiach słowiańskich. Skazany za niestawienie na I wyprawę włoską na utratę lenn i alodiów Hartwig został całkowicie przywrócony do łask cesarza przed II wyprawą (G. Dehio, *Hartwich von Stade*, s. 41—46, 72—93; H. Simonsfeld, *Jahrbücher des deutschen Reiches unter Friedrich I t. I*, Leipzig 1908, s. 611 nn., 646 nn.).

⁹⁷ Oskarża go o to Aleksander III w liście do biskupa Arnulfa z Lisieux. Zob. H. Simonsfeld, op. cit., s. 497 nn.

⁹⁸ DDan. I/2 nr 118.

⁹⁹ DDan. I/2 nr 119. Przeciwno zastrzeżeniom H. Schrörsa (*Untersuchungen zu dem Streit Kaiser Friedrichs I mit Papst Hadrian IV*, Bonn 1915) co do autentyczności listu Eskila, wypowiedziała się przekonywająco E. Jørgensen, *Smaabidrag*, s. 14 n.

¹⁰⁰ DDan. I/2 nr 120.

¹⁰¹ H. Simonsfeld, op. cit., s. 642—645.

¹⁰² Saxo L. XIV c. XIX/13—15.

¹⁰³ DDan. I/2 nr 125.

¹⁰⁴ DDan. I/2 nr 133.

kładzie zatem kres zagrożeniu niezależności kościoła duńskiego. Mimo niesprzyjających warunków w państwie, które, rozdarte wojną domową, musiało uznać zwierzchnictwo obce, kościół duński umocnił swoją pozycję na arenie międzynarodowej i w kurii, do czego utorowały drogę kontakty nawiązane przez arcybiskupa Eskila oraz współpraca najaktywniejszego podówczas zakonu.

III. Powrót arcybiskupa do Danii otwiera mowy okres jego działalności, której osią jest walka o stanowisko kościoła w państwie, będąca jednym z frontów walki między cesarstwem a papieżem. W czasie około trzyletniej nieobecności arcybiskupa dokonały się w Danii zmiany, nie sprzyjające jego dotychczasowej decydującej roli. Z walki trzech rywali wyszedł zwycięsko Waldemar I opierając się na możnowładczym rodzie zelandzkim Hvide, związanym jeszcze z jego ojcem Kanutem Lavardem¹⁰⁵. O poprawnych początkowo stosunkach między królem a arcybiskupem Eskilem zadecydowała ciężka sytuacja kraju wyniszczona przez 11 lat wojny domowej oraz najazdy słowiańskie, których nasilenie wzmożło się w tym okresie¹⁰⁶. Dla ukrócenia najeźdźców usiłował Waldemar I zorganizować na wiosnę 1158 r. wyprawę odwetową, musiał z niej jednak zrezygnować wobec stanowczego oporu możnych¹⁰⁷. W tych warunkach zabiegał król o względy wpływowego metropolity fundując opactwo cysterskie Vitae Schola¹⁰⁸. Również opactwo arcybiskupie Esrom uzyskało od niego, niebezinteresowne wprowadzenie, nadanie. Zakonnicy musieli bowiem ofiarować w zamian grzywnę złota na pozłocenie trumny Kanuta Lavarda¹⁰⁹. Warunek ten wskazuje zarazem, że Waldemar, który już w 1147 r. dokonał — mimo sprzeciwu Eskila¹¹⁰ — translacji zwłok ojca, dążył do jego kanonizacji, aby jej blaskiem utrwalić swoje rządy. Dla jej przeprowadzenia należało jednak również pozyskać współdziałanie arcybiskupa.

Chłodną i wstrzemięźliwą postawę Eskila wobec monarchy charakteryzuje motyw modłów *pro -- regni stabilitate* występujący wyłącznie w spisanych przez odbiorców przywilejów dla cystersów esromskich¹¹¹, których protektor przypominał tą drogą królowi o nietrwałości rządów jego poprzedników. Wcześniej też zarysowało się tło przyszłego konfliktu w związku z wyborem następcy po zmarłym 18 kwietnia 1158 biskupie roskildzkim Asserze¹¹². Doszło wówczas do rozłamu między duchowieństwem i ludem oraz gwałtownych zamieszek, z czego skorzystał król, aby włączyć się do elekcji z uzasadnieniem, że przodkowie jego uposażyli kościół roskildzki¹¹³. Narzucił on kandydaturę swego przyjaciela i to-

¹⁰⁵ Opuszczając Danię Eryk Dobry powierzył opiekę nad małoletnim Kanutem namiestnikowi Zelandii Skjalnmowi Hvide, u którego syna Assera wychowywał się z kolei pogrobowiec Waldemar (Saxo L. XII c. VI/5, L. XIV c. XVII/3).

¹⁰⁶ Według oceny Gramatyka zniszczenia objęły niemal trzecią część Danii (L. XIV c. XX/1, zob. też c. XV/5, XVII/7).

¹⁰⁷ Saxo L. XIV c. XX/1.

¹⁰⁸ DDan. I/2 nr 120.

¹⁰⁹ DDan. I/2 nr 122.

¹¹⁰ *Ex quo hoc innotuit archipresuli Eskillo, Romane sedis reverentiam observans --, id ne fieret, auctoritate pontificali interdixit (Historia s. Kanuti ducis et martyris, VSD, s. 202)*. Arcybiskup przestrzegał zasady koniecznego w tym celu zezwolenia papieskiego.

¹¹¹ DDan. I/2 nr 122, 130 oraz zbliżone sformułowanie nr 128 (*quia in orationibus -- regni nostri stabilitas firmatur*).

¹¹² L. Weibull, *Den skånska kyrkans älsta historia*, s. 245.

¹¹³ *-- ei in ecclesia a maioribus condita ac dotata iuris aliquid competere videtur --* (Saxo L. XIV c. XXI/2).

warzystwa walki Absalona Hvide¹¹⁴, który w obecności króla został „jednomyślnie” wybrany spośród czterech współzawodników. Zachowanie pozorów uniemożliwiło wystąpienie arcybiskupa Eskila przeciwko tej elekcji, która torowała drogę wpływom królewskim w kościele duńskim, traktowanym przez Waldemara I jako jego kościół prywatny. Sytuacja taka, sprzeczna z światopoglądem reprezentowanym przez arcybiskupa, musiała doprowadzić jednak do konfliktu w przeniesionym na teren Danii klimacie schizmy w wyniku podwójnych wyborów Aleksandra III i Wiktora IV.

W związku z akcją dyplomatyczną Barbarossy dla zorganizowania uznania Wiktora IV, zwłaszcza przez monarchów zależnych od cesarza, stanęła na porządku dziennym sprawa Danii, gdzie hołdy Magnusa i Swena stworzyły podstawy do roszczeń do zwierzchnictwa. Waldemar I ignorował je początkowo. W 1158 r., gdy w świetle przywrócenia Hartwiga bremeńskiego do łask oraz przywileju dla jego metropolii przygotowania do drugiej wyprawy włoskiej mogły wzbudzić obawy co do ich celu, zdecydował się jednak na wysłanie poselstwa do cesarza. Fryderyk I zażądał wówczas osobistego stawienia króla i hołdu po swoim powrocie z wyprawy¹¹⁵. Zobowiązania te wpłynęły na stanowisko Waldemara I wobec pierwszego legata antypapieża, prepozyta merseburskiego Chrystiana, przybyłego do Danii na przełomie 1159/1160 r. Nie zdołał on pozyskać Eskila¹¹⁶, ideologicznie i osobiście związanego z Aleksandrem III. Król natomiast wydelegował biskupa Heliasza z Ribe na sobór w Pawii, który w lutym 1160 r. anulował elekcję Aleksandra III, a potwierdził Wiktora IV. Legacja skierowana przez sobór do Danii zaznajomiła Waldemara I i episkopat duński z wydaną w tej sprawie encykliką, wśród której wystawców znajdował się też Hartwig bremeński¹¹⁷. Zrozumiała jest zatem zaniepokojenie króla, któremu dał wyraz wysyłając swego kanclerza Radulfa do cesarza w celu zorientowania się w perspektywach, jakie otwierał akces do jego obozu. Wydaje się, że Radulf przedłożył Barbarossie konkretne warunki Waldemara I. Wśród ekspektatyw bowiem, jakich nie szczędził cesarz, znajdowało się nadanie *totius Slaviae*¹¹⁸. Nadanie to odpowiadało planom duńskim. Po dwóch wyprawach z 1159 r.¹¹⁹ o charakterze rekonesansowym Waldemar I przeszedł w 1160 r. w przymierzu z Henrykiem Lwem do ofensywy na ziemię obodrzyckie. Mimo wydatnego udziału Duńczyków, olbrzymią zdobycz terytorialną zagarnął jednak książę saski¹²⁰. Fakt ten unacznił Waldemarowi I konieczność uzyskania podstaw prawnych dla dalszych prób ekspansji. Toteż oferta cesarska przechyliła szalę na korzyść Wiktora IV, co wobec stanowiska arcybiskupa Eskila w przeciwnym obozie zaostriżyło sytuację w Danii. Bezpośrednią przyczyną konfliktu stała się obsada wakującej diecezji szlezwickiej. Biskupstwo to

¹¹⁴ H. Olrik, *Absalon* t. I—II, København 1908—1909, passim.

¹¹⁵ H. Simonsfeld, op. cit., s. 556, 646.

¹¹⁶ — *aliquam ex parte regis conniventiam assecutus, obseratas Eskilli aures habuit* (Saxo L. XIV c. XXVI/14). O dacie legacji zob. W. Ohnsorge, *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten in Deutschland und Skandinavien*, Ebering Hist. Studien, zesz. 188, Berlin 1929, s. 112 przyp. 26.

¹¹⁷ DDan I/2 nr 138. W. Ohnsorge, op. cit., s. 13—14.

¹¹⁸ Saxo L. XIV c. XXVIII/1, 3.

¹¹⁹ Skańczycy odmówili udziału w pierwszej wyprawie nie mając przygotowanych statków. Eskil, który występował w ich imieniu, stawiał jednak ostatecznie do dyspozycji króla własny statek, na którym mu towarzyszył (Saxo L. XIV c. XXIII/22, zob. też c. XXIV/1).

¹²⁰ Saxo L. XIV c. XXV/16—21. Helmold L. I c. 87, 92.

zajął, z nominacji królewskiej, adherent Wiktora IV, Occo¹²¹. Na stanowczy protest Eskila król odpowiedział akcją zbrojną, zmuszając arcybiskupa do schronienia się w Szwecji. Jak podaje Saxo, Waldemar I miał powiedzieć wówczas do biskupa Absalona, który podjął próbę mediacji: *Eskyllum superiorum regum cruorem combibere solitum, nunc et suum sitire*¹²². Jakkolwiek wypowiedzi tej, przekazanej w wiele lat później, nie należy przyjmować dosłownie, charakteryzuje ona jednak nasilenie konfliktu. Eskil wrócił wprawdzie kosztem rezygnacji z bliżej nie określonych beneficjów przejściowo do Skanii, udał się jednak niebawem na dobrowolne wygnanie *ne schismatis contagione implicaretur*¹²³.

Sytuacja króla byłaby trudna, gdyby za przykładem metropolity wystąpił przeciwko niemu cały kościół duński. Udało się tego jednak uniknąć dzięki współpracy Absalona. Zakony, a zwłaszcza cystersi poparli wprawdzie politykę swego fundatora Eskila, wierni zarazem postanowieniom synodu w Tuluzie oraz cysterskiej kapituły generalnej¹²⁴. Kościół świecki natomiast, na którego czoło wysunął się Absalon jako biskup roskildzki, opowiedział się wraz z królem po stronie antypapieża¹²⁵. Na przełomie 1161/1162 r. nawiedził Danię trzeci z kolei legat Wiktora IV, przywożąc królowi wezwane na sobór w St. Jean-de-Losne¹²⁶. Sobór ten, od którego uchylił się król francuski, nie spełnił nadziei Fryderyka I. Tym bardziej był on skłonny nagrodzić na cudzy koszt tych, którzy stawili się na jego wezwanie. Waldemar I uzyskał więc za hołd prawo podboju Sklawii¹²⁷, a legalizacja ekspansji stała się bodźcem do wznowienia aktywności, która zamarła w okresie, gdy ważyło się stanowisko Danii w walce o *dominium mundi*. Hołd w St. Jean-de-Losne stanowi punkt zwrotny w ofensywie duńskiej na Bałtyku, której celem stało się odtąd trwałe opanowanie Rugii i Pomorza Zachodniego.

W związku z tym wzrosła liczba wypraw podejmowanych częściowo w przymierzu, zawsze jednak w rywalizacji z Henrykiem Lwem. Wyprawy te nie dały Danii żadnych osiągnięć. Książę saski korzystał wprawdzie z pomocy duńskiej dla stłumienia powstania obodrzyckiego w 1164 r.¹²⁸. Umiał jednak zapobiec wszelkim zdobycjom terytorialnym Danii, a narzucając zwierzchnictwo co najmniej części Pomorza Zachodniego¹²⁹ naruszał duńską strefę interesów. Z jego też inicjatywy doszło

¹²¹ Saxo L. XIV c. XXVI/4.

¹²² Saxo L. XIV c. XXVI/8. Wydaje się prawdopodobne, że treść wypowiedzi przekazał Gramatykowi jego protektor Absalon (por. O. Eggert, *Die Wendenzüge Waldemars I und Kanuts VI nach Pommern und Mecklenburg*, „Baltische Studien” NF. t. XXIX, 1927, s. 22).

¹²³ Saxo L. XIV c. XXVI/13. Eskil opuścił Danię po 27 marca 1161, kiedy był św. adkiem przywileju Waldemara I dla premonstratensów w Tommerup (DDän. I/2 nr 163).

¹²⁴ M. Dietrich, *Die Zisterzienser und ihre Stellung zum mittelalterlichen Reichsgedanken bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, Diss. München, Salzburg 1934, s. 32 n. W. Giesebrecht, *Geschichte der deutschen Kaiserzeit* t. V, Braunschweig 1855, s. 264 nn. H. Reuter, *Geschichte Alexanders des dritten und der Kirche seiner Zeit* t. I, Leipzig 1860, s. 499.

¹²⁵ Za Wiktorem IV opowiedzieli się, poza Absalonem z Roskilde, biskupi Szlezwigu, Ribe, Odense i Aarhus (H. Koch, op. cit., s. 166).

¹²⁶ W. Ohnsorge, op. cit., s. 14 n.

¹²⁷ Saxo L. XIV c. XXVIII/16.

¹²⁸ Helmold L. II c. 4.

¹²⁹ K. Myśliński, *Polska a Pomorze Zachodnie po śmierci Krzywoustego*, „Roczniki Historyczne” t. XVII, 1948, s. 18; tenże, *Bogusław książę Pomorza Zachodniego*, Bydgoszcz 1948, s. 20; J. Dowiat, *Ekspansja Pomorza Zachodniego na ziemie wielecko-obodrzyckie w drugiej połowie XII wieku*, PH L, 1959, s. 711 nn.

do zerwania przymierza z Danią¹³⁰, które zaczęło mu ciążyć w miarę rosnącej zachłanności. Wzajemne stosunki zaostrzyły się tak dalece, że w Danii liczone się z możliwością agresji saskiej¹³¹. Wobec jawnego antagonizmu sasko-duńskiego na terenie ekspansji, Waldemar I mógł zorientować się wcześniej, że przystąpienie do stronnictwa cesarskiego i używane w zamian nadanie nie zapewniało mu realnych korzyści.

Do porzucenia tego stronnictwa skłaniała go również sytuacja wewnętrzna Danii, gdzie prawnuk Swena II, Buris, ujawniał coraz wyraźniej swoje aspiracje do tronu. Wkrótce po hołdzie Waldemara I w St. Jean-de-Losne zmanifestował on swoje stanowisko w przeciwnym obozie dokonując fundacji opactwa cysterskiego w Twis, dla którego pozyskał konwent z arcybiskupiego Herivadum¹³². W 1165 r., gdy Waldemar I dla przygotowania następstwa syna swego Kanuta wezwał możnych do złożenia przysięgi lennej trzyletniemu podówczas księciu, Buris uzasadnił odmowę hołdu niemożnością służenia dwom seniorom, co „jest jedynie w zwyczaju chciwych żoldu Sasów“¹³³. O ile znaczenie pierwszego posunięcia mogło początkowo ująć uwadze króla, pozwalało ono wnioskować — w połączeniu z drugim, aż nazbyt głośnym wystąpieniem Burisa — o chęci montowania stronnictwa, które opowiadając się za Aleksandrem III przeciwstawiałoby zarazem hasła narodowe procearskiej polityce Waldemara I. Okoliczności te stanowiły dla króla bodziec do nawiązania kontaktów z Aleksandrem III i pozbawienia tym samym Burisa atutów ideologicznych i poparcia arcybiskupa Eskila.

Po odbyciu pielgrzymki do Jerozolimy¹³⁴ Eskil przebywał we Francji, gdzie jego punktami oparcia były opactwa Clairvaux, św. Wiktora¹³⁵ w Paryżu i św. Remigiusza w Reims, na którego czele stał od 1162 r.¹³⁶ jego przyjaciel Piotr, dawny opat z Moutier-la-Celle. Widzimy też Eskila w Sens w otoczeniu Aleksandra III¹³⁷. Arcybiskup zajął się w tym czasie przygotowaniami do akcji misyjnej w Estonii. O tym terenie kilkakrotnych prób ekspansji podejmowanych przez królów Danii pod hasłem chrystianizacji¹³⁸, przypomniła Eskilowi akcja szwedzka prowadzona ostatnio w Finlandii¹³⁹. Mogła ona być tematem rozmów z cysterszem Stefanem z Alvastry, przybyłym wówczas do Francji dla uzyskania zgody kapituły generalnej na swój wybór na biskupstwo upsalskie¹⁴⁰, a zarazem sfinalizowania zabiegów o usamodzielnienie kościoła szwedzkie-

¹³⁰ Saxo L. XIV c. XXXV/1. K. Myśliński, *Polska a Pomorze Zachodnie*, loc. cit.

¹³¹ Na pogłoskę o niej Waldemar I zarządził mobilizację sił (Saxo L. XIV c. XXXVI/1). W tym też okresie podjęto dodatkowe umocnienie Danewerku (*Tunc rex malitias Teutonicorum prevenire volens munitionem Danwiri muro circumcinxit* -- *Annales Ryenses*, AD s. 85).

¹³² DDan. I/2 nr 152 z 24 marca 1163.

¹³³ Saxo L. XIV c. XXXIII/2—3. W 1166 r. miało dojść za sprawą Burisa, który działał w porozumieniu z Norwegią, do zaburzeń wewnętrznych, zakończonych klęską i kaźnią pretendenta (AD s. 84, 85).

¹³⁴ Necrol. Lund. s. 48; *Annales Lundenses*, AD s. 85; Saxo L. XIV c. XXVI/13.

¹³⁵ Arcybiskup złożył wówczas w tym opactwie pokaźny depozyt pieniężny, o którego zwrot musiał później interweniować (L. Weibull, *Arkebiskop Eskil av Lund och klostret St. Victor i Paris*, „Scandia“ t. XIII, 1940, s. 158—170).

¹³⁶ MPL t. 202, s. 399. Z uczonym tym o rozległych stosunkach korespondował Eskil już uprzednio (DDan. I/2 nr 142, 148, 149).

¹³⁷ DDan. I/2 nr 153, 157.

¹³⁸ O podbojach Kanuta Wielkiego i Kanuta IV w Estonii zob. *Svenonis Aggonis filii Brevis Historia*, SMHD I, s. 123; *Annales Ryenses*, AD s. 69; Saxo L. XI c. XI/1.

¹³⁹ H. Reuter, op. cit. t. III, s. 615.

¹⁴⁰ E. Ortvéd, op. cit. t. II, s. 62—64.

go. Przeznaczając bliższe Danii ziemie słowiańskie jako pole działalności swoim fundacjom cysterskim, wybrał Eskil dla prowadzenia misji wśród Estów benedyktyna Fulkona z Moutier-la-Celle, który przeniósł się ze swym opatem do Reims¹⁴¹. Z listu opata Piotra wynika, że Eskil udzielił Fulkonowi sakry biskupa misyjnego¹⁴². Stało się to może w okresie wyłączenia kościoła szwedzkiego z metropolii lundzkiej. Ustanawiając na prośbę króla i duchowieństwa szwedzkiego arcybiskupstwo w Upsali. Aleksander III zadbał o przeprowadzenie tego umniejszenia metropolii lundzkiej w sposób nie urażający ambicji swego wiernego popiecznika. Ustanowił mianowicie, że metropolita i prymas Danii ma być zarazem prymasem Szwecji z prawem sakry jej arcybiskupa. Pierwszej sakry arcybiskupa Upsali Stefana dokonał Eskil w sierpniu 1164 r. w Sens¹⁴³, a jest prawdopodobne, że papież upoważnił go równocześnie do sakry Fulkona, stwarzając podstawy dla pewnej rekompensaty terytorialnej i prestiżowej dla metropolii lundzkiej. Tu istotne jest zwłaszcza, że kościół duński, który nie wyróżnił się do tej pory w dziedzinie misji, zamianifestował dzięki inicjatywie Eskila swoją aktywność na tym polu, co przygotowało stanowisko kurii wobec dalszych poczynań pod hasłem szerzenia wiary.

W czasie pobytu we Francji arcybiskup nie był pozbawiony łączności z krajem, którą zapewniał zakon cysterski. Z pośrednictwa cystersów skorzystał też król dla nawiązania kontaktu z Aleksandrem III. Jest faktem znanym, że właśnie królewskie opactwo Vitae Schola miało w tym czasie kilka spraw rzekomo wymagających decyzji papieskiej, a inicjatorami ich byli dotychczasowy zwolennik Wiktora IV, biskup Eskil z Aarhus¹⁴⁴, oraz jego następca Swen, towarzysz wypraw wojennych Waldemara I¹⁴⁵. Już w 1164 r. wpływowy opat Henryk z Vitae Schola, osobisty uczeń Bernarda z Clairvaux, zwrócił się do Aleksandra III w stosunkowo drobnej sprawie i uzyskał jego pozytywną decyzję¹⁴⁶. W 1166 r. elekt Swen z Aarhus, początkowo niezyczliwy cystersom, wystąpił do Waldemara I z propozycją inkorporacji królewskiego klasztoru benedyktyńskiego Veng¹⁴⁷, jako filii opactwa Vitae Schola. Zgoda króla stała się podstawą korespondencji z Aleksandrem III, a odpowiedź jego na listy króla i biskupów duńskich pozwalają wnioskować, że nowa fundacja była pretekstem do zgłoszenia powrotu Danii *ad unitatem ecclesiae*. Wraz z zadowoleniem z tego powodu wyraził papież życzenie, aby król zavezwał do Danii arcybiskupa Eskila¹⁴⁸. Przeniesienie opactwa, znanego ostatecznie jako Cara Insula, spowodowało ponowną podróż jego opata Briennusa do papieża. Był on zarazem u Eskila w Clairvaux, a sformułowania uzyskanego od niego przywileju protekcyjnego¹⁴⁹ dla opactwa dowodzą bezpośrednio już korespondencji między arcybiskupem a Waldemarem I i współdziałającymi z nim biskupami Absalonem z Roskilde i Swenem z Aarhus. Powrót Eskila pod ko-

¹⁴¹ MPL t. 202, nr 87.

¹⁴² Tamże, nr 104.

¹⁴³ Wynika to z bulli ustanawiającej metropolię szwedzka 5 sierpnia 1164 (DDan. I/2 nr 153). Eskil używał odtąd, obok tytułu legata, również tytułu prymasa Danii i Szwecji (tamże nr 159, 161, 176, 184, 192).

¹⁴⁴ *Exordium monasterii Carae Insulae* c. VII, SMHD II, s. 166.

¹⁴⁵ Saxo L. XIV c. XXXI/7; zob. też XXXIX/36, 37, 44, 45, L. XV c. IV/16.

¹⁴⁶ DDan. I/2 nr 157.

¹⁴⁷ *Exordium monasterii Carae Insulae*, SMHD II, s. 160 nn.

¹⁴⁸ DDan. I/2 nr 167, 168.

¹⁴⁹ DDan. I/2 nr 176.

niec 1167 lub z początkiem 1168 r. przypieczętował niejako przejście Danii z obozu cesarskiego do papieskiego. Krok ten okazał się dla Danii korzystny. Należy natomiast wątpić, czy arcybiskup osiągnął po swoim powrocie tak decydujący wpływ w państwie, jak przypuszczał Jan z Salisbury¹⁵⁰. Zapewnił sobie za to całkowitą niezależność w sprawach kościoła¹⁵¹. Wkrótce miał też Eskil możliwość udziału w odpowiadającej planom Waldemara akcji misyjnej.

Na korzyść Danii zmieniła się bowiem sytuacja na terenie ekspansji, z którego Henryk Lew, zagrożony przez koalicję feudałów, wycofał swoje wojska. Na ziemiach obodrzyckich przywrócił on w związku z tym rządy Przybysława Niklotowica jako swego wasala, a zbytniemu rozprzestrzenieniu się Danii usiłował zapobiec zawierając układ o wspólnych wyprawach na Słowian i równym podziale zdobyczy¹⁵².

Swobodę działania uzyskaną dzięki eliminacji współzawodnika wykrywał Waldemar I dla wyprawy na Rugię¹⁵³, której udział arcybiskupa Eskila i biskupa misyjnego Fulkona¹⁵⁴ — obok współwodźcy uprzednich wypraw na ziemiach słowiańskich Absalona i ich uczestnika Swena z Aarhus — nadał propagandowy charakter krucjaty. Mniej pożądanym był udział współpracownika Henryka Lwa, biskupa Bernona zwierzyńskiego, który włączył się do wyprawy wraz z książętami pomorskimi i może Przybysławem obodrzyckim¹⁵⁵, co stało się, z uwagi na ich zależność lenną od księcia saskiego, podstawą jego roszczeń do połowy zdobyczy. Zwycięstwo nad Rugią, której książęta uznali zwierzchnictwo Danii, przypieczętowała błyskawiczna akcja misyjna. Saxo, jak zawsze, wysuwa w niej na plan pierwszy swego bohatera Absalona. Rola Eskila występuje natomiast wyraźnie w akcji dyplomatycznej dla zabezpieczenia wyników wyprawy przez włączenie wyspy do duńskiej organizacji kościelnej. Nie była to sprawa prosta. Z żądaniami wysuniętymi niebawem przez Henryka Lwa¹⁵⁶ na mocy zawartego układu szły bowiem w parze postulaty kościoła saskiego. Znane współczesnym tradycje opactwa korwejskiego¹⁵⁷ oraz udział biskupa zwierzyńskiego Bernona w wyprawie torowały drogę roszczeniom metropolii hambursko-bremeńskiej do terytorium znajdującego się poniekąd w obrębie jej granic, które sięgały na kontynencie aż do Piany¹⁵⁸. O pomyślnym załatwieniu sprawy

¹⁵⁰ *Rex Danorum suum [archiepiscopum] revocans consilio eius agit omnia, conpescit inimicos et eum colit ut patrem* (DDan. I/2 nr 180).

¹⁵¹ Mianowani wbrew jego woli biskupi Occo szllezwicki i Liwo z Odense musieli ustąpić. Liwo, który przyjął sakrę z rąk Wiktoru IV, udał się na wygnanie do Kolonii (DDan. I/2 nr 187, 188). Eskil udzielił natomiast, może jeszcze we Francji, sakry elektom, którzy o to zabiegali (H. Koch, op. cit., s. 170, 180).

¹⁵² Helmold L. II, c. 7; Saxo L. XIV c. XXXVII/4.

¹⁵³ Data roczna wyprawy na Rugię była przedmiotem dyskusji. Historycy niemieccy opowiedzieli się na ogół za podaną przez Helmolda L. II c. 13 — 1168 r., duński natomiast za 1169 r. Dyskusję podsumował O. Eggert (op. cit., s. 70—79), który przyjął datę wcześniejszą. O przebiegu podboju zob. Saxo L. XIV c. XXXIX/1—49.

¹⁵⁴ H. Olrik, *Konøge og Praestestand i den danske Middelalder* t. II, København 1895, s. 77. Zob. też A. D. Jørgensen, *Om Danebrogs Oprindelse*, „Hist. Tidsskrift” t. IV/5, s. 443.

¹⁵⁵ Pominętego przez Gramatyka, Przybysława wymienia Helmold L. II c. 12.

¹⁵⁶ Helmold, loc. cit.

¹⁵⁷ Wspomina o nich Saxo L. XIV c. XXXIX/13 i Helmold loc. cit., przyświecały też udziałowi Wibalda z Stablo w krucjacie na Słowian w 1147 r. (MUB nr 46). W 1155 r. Hadrian IV potwierdził opactwu korwejskiemu *insulam Rujanam* (CPom. nr 22).

¹⁵⁸ DDan I/2 nr 133.

zadecydowały jednak znaczenie arcybiskupa Eskila w kurii, aura aktywności misyjnej, jaką otoczył Danię, oficjalne stosunki nawiązane przez króla z Aleksandrem III. Z listami arcybiskupa i Waldemara I udali się do Benewentu arcybiskup Upsali Stefan i znany już z misji dyplomatycznych opat Briennus oraz magistrzy Jan i Walter, czynni w kancelarii króla i biskupa Absalona.

Uzyskane 4 listopada 1169¹⁵⁹ przyłączenie Rugii do diecezji Roskilde nie było jedynym postulatem przedstawionym przez poselstwo. Zbiegało ono zarazem o kanonizację ojca Waldemara I, Kanuta Lavarda. Jak już zaznaczono, Waldemar I wcześniej podjął kroki dla jej przygotowania na terenie Danii. Wraz z osiągniętymi sukcesami, planami dynastycznymi i politycznymi wzrastała waga, jaką do niej przykładał. W kraju wyróżniała kanonizacja linię Waldemara spośród innych potomków Swe-na II mogących wystąpić z aspiracjami do tronu, ułatwiała zapewnienie następstwa królewiczowi Kanutowi, a tym samym wprowadzenia monarchii dziedzicznej. Na forum międzynarodowym kanonizacja króla Obodryców, który przejściowo sprawował zwierzchnictwo nad Pomorzem Zachodnim¹⁶⁰, sankcjonowała program ekspansji duńskiej.

Mimo nikłych, a nawet wręcz fikcyjnych podstaw kanonizacji, których wysiłki hagiografów nie były w stanie zastąpić, Aleksander III zdecydował się zaliczyć Kanuta w dniu 8 listopada 1169 w poczet świętych, nie zarządzając uprzedniego badania jego problematycznych cudów¹⁶¹, jak to uczynił Klemens III w 1188 r. przed kanonizacją świętobliwego prepozyta wiborskiego Ketila¹⁶². Motywy polityczne decyzji papieskiej — w okresie zaostrego konfliktu z Fryderykiem Barbarossą¹⁶³ — są jasne. Ułatwiły ją jednak i uzasadniły starania arcybiskupa Eskila i kościoła skandynawskiego. W dniu 25 czerwca 1170 Eskil mógł dokonać na czele siedmiu biskupów duńskich oraz w obecności arcybiskupa upsalskiego i biskupa Oslo uroczystej translacji Kanuta Lavarda oraz koronacji jego dziesięcioletniego wnuka¹⁶⁴.

Konsekwencje tego aktu sprzecznego z interesami metropolity, dla którego stanowiska w państwie umocnienie dynastii przez wprowadzenie monarchii dziedzicznej na miejsce dotychczasowej elekcyjnej było niepożądane, przesłaniała pełniona przez Eskila rola szafarza władzy królewskiej, odpowiadająca tezom *dictatus papae*¹⁶⁵. O niezmaconym jeszcze klimacie obustronnego kompromisu świadczy wspólna fundacja premonstratenska Vae uposażona przez biskupa Szymona z Odense, arcybiskupa i parę królewską¹⁶⁶. Pomijamy tu inne przejawy aktywności Eskila w dziedzinie fundacji klasztorów, reorganizacji i uposażenia kapituł, prawodawstwa kościelnego, nadzoru nad kościołem szwedzkim¹⁶⁷. Sukces wyprawy na Rugię ułatwił mu pozyskanie poparcia Aleksan-

¹⁵⁹ DDan. I/2 nr 189.

¹⁶⁰ Zob. przyp. 18.

¹⁶¹ DDan. I/2 nr 190. *Miracula s. Kanuti ducis*, VSD, s. 242—245.

¹⁶² *Vita et miracula s. Ketilli*, VSD, s. 251 n.

¹⁶³ H. Reuter, op. cit. t. III, s. 617.

¹⁶⁴ Saxo L. XIV c. XLII/1. *Annales Lundenses*, AD s. 85, 87.

¹⁶⁵ Charakterystyka też zob. T. Mantuffel, *Papiewstwo i cystersi ze szczególnym uwzględnieniem ich roli w Polsce na przełomie XII i XIII wieku*, Warszawa 1955, s. 10—22.

¹⁶⁶ N. Skyum-Nielsen, *De aeldste privilegier for klostret i Vae*, „Scandia” t. XXI, 1951—1952, zes. 1, s. 19 nn., dokumenty nr 1, 2.

¹⁶⁷ H. Koch, op. cit. t. I, s. 180—184.

dra III dla organizowanej misji estońskiej¹⁶⁸ oraz stanowił bodziec do zbadania możliwości otwierających się na bliższych terenach słowiańskich. Osobisty udział Eskila w wyprawie na Wagrię jesienią 1170 r. unaoocnił mu wprawdzie, że wyprzedziła go tu konkurencja niemiecka¹⁶⁹. Za to jednak wyprawy królewskie na Pomorze i pogranicze pomorsko-obodrzyckie w latach 1171—1173 umożliwiły arcybiskupowi skierowanie dwóch konwentów ze swojej fundacji esromskiej do Darguniu i Kołbacza, którym wyznaczono poważne zadania w ekspansji duńskiej¹⁷⁰.

Wzrastające wraz z wiekiem pragnienie wycofania się do Clairvaux skłoniło Eskila w czasie kolejnej podróży do Francji w latach 1174—1176¹⁷¹ do wystąpienia o zezwolenie papieskie na złożenie godności. Z nietajonym żalem udzielił go Aleksander III wraz z prawem desygnowania następcy¹⁷². Decyzję Eskila przyspieszyło ujawnienie spisku przeciwko Waldemarowi I. W spisku tym, na czele którego stał syn Eryka Jagnięcia, Magnus, ród arcybiskupa, jego wnuki i bratanekowie, a wśród nich przewidziany na następcę prepozyt lundzki Asser był silnie zaangażowany. Arcybiskupowi nie pozostało nic innego, jak wskazać w czasie uroczystej rezygnacji, dokonanej w 1177 r. w obecności króla, na jego przyjaciela Absalona jako swego następcę¹⁷³.

Tak więc — po czterdziestoletnich rządach metropolią lundzką — arcybiskup Eskil opuścił Danię, wywalczywszy dla swego kościoła niezależność od metropolii obcej, lecz nie wyzwoliwszy go od ingerencji królewskiej. Podobnie jak współrządy z Waldemarem I zainaugurowała narzucona przez niego elekcja Absalona na biskupstwo roskildeńskie, tak i ostatni ich akt — desygnacja następcy, dokonana pod naciskiem króla, zapewniła Absalonowi sukcesję na arcybiskupstwie lundzkim.

Jednak jeszcze w Clairvaux, gdzie zmarł w 1182 r., pełnił Eskil funkcję stałego przedstawiciela Danii w świecie chrześcijańskim. Toteż wysyłani do kurii postowie duńscy jechali przez Clairvaux, aby uzyskać od Eskila listy polecające. Interwencja¹⁷⁴ jego przyczyniła się niewątpliwie do pozytywnego rozpatrzenia prośby, aby Absalon, objawszy arcybiskupstwo lundzkie, mógł zachować również biskupstwo Roskilde. Eskil

¹⁶⁸ Listy Aleksandra III do wiernych Danii i biskupów norweskich (MPL, t. 202, nr 977, 983; zob. też L. Weibull, *Paven Alexander III:s septemberbrev till Norden*, „Scandia” t. XIII, 1940, s. 90—98).

¹⁶⁹ Duńczycy spustoszyli wówczas pas nadmorski diecezji aldenburskiej (od 1160 r. lubeckiej — MUB I nr 70). Kościół, na który się tam natknęli, mogli przekonać ich o chrystianizacji kraju (Helmold L. II c. 13; Saxo L. XIV c. XLV/3).

¹⁷⁰ O roli klasztorów w ekspansji duńskiej na Pomorzu Zachodnim — obszerniej w przygotowanej do druku pracy.

¹⁷¹ L. Weibull, *Ärkebiskop Eskil av Lund och klostret St. Victor i Paris*, s. 168—169. O uznaniu, jakim Eskil cieszył się za pontyfikatu Aleksandra III, świadczy udzielone mu podczas tej podróży polecenie dokonania sakry biskupiej elekta Jocelina z Glasgow.

¹⁷² *Corpus iuris canonici*, wyd. Ae. Friedberg, Leipzig 1891, c. 1, X, *De renuntiatione*. Zob. też L. Weibull, *Paven Alexander III:s breve om ärkebiskop Eskils av Lund resignation*, „Scandia” t. XXIII/1, 1955—1956, s. 153—160.

¹⁷³ O motywach desygnacji zob. zwłaszcza: J. O. Andersen, *Aerkebispevalget i Lund 1177*, „Scandia” t. XXIII/1, 1955—1956, s. 102—115; A. Helgeson, *Absalons val till ärkebiskop i Lund 1177*, *Studier tillägnade M. Pfannenstills*, Stockholm 1923, passim; H. Koch, *Aerkebispevalget i Lund*, „Kirkehist. Saml.,” t. VI/1, 1934, s. 251—284; L. Weibull, *Saxo och ärkebiskopstiftet i Lund 1177*, „Scandia” t. XXII/1, 1953—1954, s. 72 n.

¹⁷⁴ — *primum Clarevallem profecti, reperto illic Eskillo epistolam, cuius ea tempestate non mediocris apud curiam favor vigeat, in adiumentum sue petitionis accipiunt* (Saxo L. XIV c. LV/17).

zabrał także głos w doniosłej nie tylko dla kościoła, ale i państwa duńskiego sprawie Rugii. Biskup Berno zwierzyński wszczął bowiem akcję o przyłączenie połowy wyspy do jego diecezji. Autentyczność uwzględniającej ten postulat bulli Aleksandra III z 1178 r. była wprawdzie kwestionowana¹⁷⁵. Na czynione podówczas starania o taką decyzję papieską i wywołane tym w Danii zaniepokojenie wskazuje jednak fakt, iż i kapituła roskildzka wystąpiła o przywilej protekcyjny dla swego biskupstwa. Dla prośby tej pozyskano też poparcie arcybiskupa Eskila i biskupa Estów Fulkona, którzy napisali do Aleksandra III. Powołując się na ich opinię, a także na świadectwo zakonników, zapewne cystersów duńskich, o chrystianizacji wyspy za sprawą króla i kościoła duńskiego, papież podporządkował Rugię 28 czerwca 1180¹⁷⁶ na wieczne czasy biskupstwu Roskilde. Wyjednaną przez arcybiskupa Eskila przynależność diecezjalna Rugii pozostała nie bez wpływu na jej stosunkowo długi związek z Danią¹⁷⁷.

IV. Ocenę roli politycznej pierwszych metropolitów duńskich ułatwi krótkie podsumowanie:

Arcybiskup Asser, za którego rządów kościół duński wyzwolił się spod zwierzchnictwa metropolii hambursko-bremeńskiej, nie zdołał obronić jego niezależności w okresie wojny domowej, gdy niemiecką ofensywę kościelną wsparła ofensywa polityczna. Dostrzegając ścisły ich związek, Asser skoncentrował główny wysiłek na osiągnięciu takiego rozstrzygnięcia walk wewnętrznych, które by zapewniło Danii niezależność polityczną. Nie zadbał natomiast o stałą łączność z kurią, wskutek czego nie był w stanie przeciwdziałać akcji arcybiskupa hambursko-bremeńskiego o restytucję praw metropolitalnych nad Skandynawią, uwieńczonej powodzeniem w szczególności dla niej pomyślanej konstelacji politycznej.

W polityce wewnętrznej zyskał arcybiskup Asser znaczny autorytet i stworzył tym samym podstawy dla działalności swego następcy.

Drugi z kolei metropolita, Eskil, nawiązawszy wczesne kontakty za ośrodkami reformy kościoła, odzyskał niezależność kościelną Danii. Dla jej obrony przed stałe ponawianymi machinacjami metropolity hambursko-bremeńskiego wykorzystał bliskie stosunki łączące go z zakonami, a zwłaszcza z cystersami i Bernardem z Clairvaux oraz z kolejnymi papieżami. Wpływy jego w kurii wzrosły jeszcze w okresie schizmy, kiedy opowiedział się po stronie Aleksandra III. Ułatwiło to przeprowadzenie dwóch istotnych dla Danii spraw: 1) włączenie podbitej Rugii do duńskiej organizacji kościelnej, co przyczyniło się do utrwalenia zwierzchnictwa duńskiego nad wyspą; 2) kanonizacji ojca Waldemara I, Kanuta Lavarda, jako patrona dynastii, a zarazem patrona ekspansji na ziemię słowiańskie.

Podjęte przez Eskila przygotowania do misji wśród Estów ukształtowały przychylną opinię i poparcie kurii dla ekspansji bałtyckiej Danii.

¹⁷⁵ F. Salis, *Die Schweriner Fälschungen*, „Archiv f. Urkundenforschung” t. I, Leipzig 1908, s. 281—286. W obronie bulli stanął P. v. Niessen, *Die staatsrechtlichen Verhältnisse Pommerns in den Jahren 1180 bis 1214*, „Baltische Studien” NF. t. XVII, 1913, s. 243—249.

¹⁷⁶ *Repertorium diplomaticum regni danici mediaevalis*, wyd. K. Erslev, t. I, København 1894—1912, nr 36. Przywilej ten odnowił Grzegorz IX w 1232 r. (*Bullarium Danicum*, wyd. A. Krarup, t. I, København 1932, nr 239).

¹⁷⁷ Rugia była lennem duńskim do 1325 r., diecezji Roskilde podlegała aż do reformacji. Zob. K. Hamann, *Die Beziehungen Rügens zu Dänemark bis zum Aussterben der einheimischen rügischen Dynastie 1325*, Greifswalder Abhandlungen zur Geschichte des Mittelalters, zesz. 4, Greifswald 1933, s. 51 nn.

Сprowadzając liczne zakony przygotował kadry dla działalności misyjnej i akcji dyplomatycznych.

Niepomyślnie rozwinęły się za archiepiskopatu Eskila stosunki między władzą świecką a duchowną. Gregoriański światopogląd arcybiskupa prowadzić musiał bowiem do konfliktów z monarchami przeciwstawiającymi się supremacji kościoła i ze swej strony dążącymi do ingerencji w jego sprawy, jak Eryk Emun, Swen, Waldemar I. Przebieg walki między cesarstwem a papieżem zdecydował o chwilowym zwycięstwie Eskila zapewniając mu niezależne rządy kościołem duńskim, wolne od ingerencji monarchy. Katastrofa jego rodu pozbawiła go tej niezależności w szczególnie istotnej dla niego sprawie — decyzji o następstwie na stolicy lundzkiej.

Kłeska poniesiona przez arcybiskupa Eskila nie była jednak ostatecznym zwycięstwem władzy świeckiej nad duchowną. Za rządów syna i następcy Waldemara I, Kanuta VI (1182—1202) następca Eskila, arcybiskup Absalon dzierżył *de facto* ster nawy państwowej. Antagonizm między metropolitą a monarchą miał wystąpić ponownie w szczególnie ostrej formie w XIII wieku.

Стэлла Мария Шахэрска

ПОЛИТИЧЕСКАЯ РОЛЬ ПЕРВЫХ ДАТСКИХ МИТРОПОЛИТОВ

Церковь Дании со времени принятия христианства была подведомствена Гамбургско-бременскому архиепископству. Для предотвращения отрицательных политических последствий подчинения иноземной митрополии уже Свен II предпринял у папского престола старания учреждения датской митрополии. Они были завершены успехом всего Эриком Добрым, доведшим до возвышения Лундской епископии в 1103/4 г. в степень митрополии для Скандинавских стран. В течение 88 лет (1089—1177) два представителя знатного ютландского рода Тругутсенов, Ассер и его племянник Эскил, руководили поочередно епископией а затем архиепископией Лунда. На этот период, когда на датском троне сменилось 9 королей, 26 лет пришлось на внутренние усобицы в борьбе за трон. Они вызывали вмешательство немецких монархов, помощи которых искали враждебные претенденты ценой признания их верховной власти. Этот период использовали также гамбургско-бременские архиепископы пытаясь восстановить свою юрисдикцию над датской церковью. Осознавая тесную связь между немецким политическим и церковным нажимом архиепископ Ассер главные свои усилия сосредоточил на достижении такого исхода внутренних усобиц, который обеспечил бы Дании политическую независимость. Однако он упустил из внимания необходимость постоянных сношений с папским престолом и в результате не смог противодействовать деятельности бременского архиепископа Адальберона, которая, в 1133 г. благодаря поддержке императора Лотара привела к восстановлению его прав по отношению к датской, шведской и норвежской церкви.

Второй датский митрополи Эскил наладив рано сношения с центрами реформы церкви восстановил церковную независимость Дании в 1138 г. Для ее защиты ввиду повторявшихся происков бременского архиепископа Гартвига он использовал свои близкие связи с Бернардом Клервосским и цистерсами и очередными папами. Его влияние в римской курии возросло еще более в период схизмы, когда он высказался в пользу Александра III. Это благоприятствовало проведению двух существенных для Дании вопросов: 1) присоединения завоеванной Ругии к датскому церковному управлению, что содействовало утверждению датского господства на острове, 2) канонизации отца Вальдемара I, Канута Ляварда, как патрона династии и вместе с тем патрона экспансии на славянские земли.

Предприятие Эскилом шага для подготовки миссионерской деятельности среди Эстов

встретились с одобрением и поддержкой папства для балтийской экспансии Дании. Приглашая в Данию многие монашеские ордена Эскил подготовил кадры для миссионерской и дипломатической деятельности.

Неблагоприятно развивались при Эскиле отношения между светскими и церковными властями. Грегорианские воззрения архиепископа должны были привести к столкновениям с королями как Эрик Эмун, Свен Вальдемар I, противящимися стремлению церкви к верховенству.

Stella Maria Szacherska

LE RÔLE POLITIQUE DES PREMIERS MÉTROPOLITAINS DANOIS

L'Eglise du Danemark, depuis la christianisation de ce pays, dépendait de l'archevêché de Hambourg-Brême. Pour prévenir les conséquences politiques défavorables qui pouvaient découler du fait de la sujétion à une métropole étrangère, Sven II fit des démarches auprès de Rome afin d'obtenir la création d'une province ecclésiastique danoise. Cette action ne fut amenée à son but que par Erik le Bon, qui obtint la promotion de l'évêché de Lund au rang de métropole pour les pays scandinaves en 1103/1104. Pendant 88 ans (1089—1177) deux représentants d'une puissante famille du Jutland, les Thrugutsen, Asser et son neveu Eskil, gouvernèrent successivement l'évêché, puis l'archevêché de Lund. Dans cette période, pendant laquelle neuf rois se succédèrent au trône du Danemark, il y eut 26 ans de luttes intestines pour la couronne. Elles entraînèrent l'intervention des monarques allemands, dont les candidats au trône demandaient l'aide en reconnaissant leur suzeraineté. Les archevêques de Hambourg-Brême profitèrent, eux aussi, de ces luttes intestines, pour essayer de recouvrer leurs anciens droits métropolitains sur l'Eglise du Danemark. Conscient du lien étroit entre l'action ecclésiastique et l'action politique allemandes, l'archevêque Asser s'efforça surtout d'agir en vue d'une solution des luttes intestines qui assurerait au Danemark l'indépendance politique. Par contre, il ne maintint pas de liaison permanente avec la curie. C'est pourquoi il ne fut pas en mesure de contrecarrer l'action de l'archevêque de Brême Adalbéron, qui en 1133, grâce à l'appui de l'empereur Lothaire, recouvra l'autorité sur les Eglises danoise, suédoise et norvégienne.

Le deuxième archevêque danois, Eskil, ayant de bonne heure noué des rapports avec les centres de la réforme de l'Eglise, recouvra à son tour l'indépendance ecclésiastique du Danemark en 1138. Pour la défendre contre les machinations sans cesse renouvelées de l'archevêque de Brême Hartwig, il mit à profit ses liens étroits avec les cisterciens et Bernard de Clairvaux ainsi qu'avec les papes Eugène III et Adrien IV. Son influence à la curie devint encore plus grande à l'époque du schisme, lorsqu'il se déclara pour Alexandre III. Cela lui permit d'obtenir deux concessions importantes pour le Danemark: 1. l'incorporation de l'île de Rügen, conquise par les Danois, dans l'organisation ecclésiastique danoise, ce qui contribua à consolider la souveraineté danoise sur l'île; 2. la canonisation du père de Valdemar I, Canut Lavard, en tant que patron de la dynastie et en même temps patron de l'expansion dans les terres slaves.

Eskil fit venir au Danemark de nombreux ordres monastiques préparant ainsi les cadres pour une activité de mission en Estonie, ce qui gagna l'appui de la curie à l'expansion danoise dans la région baltique.

Pendant la période où Eskil fut archevêque, les rapports entre le pouvoir ecclésiastique et le pouvoir laïque furent tendus, l'idéologie grégorienne de l'archevêque étant la cause de conflits avec les rois qui s'opposaient à la suprématie de l'Eglise, tels que Erik Emun, Sven, Valdemar I.